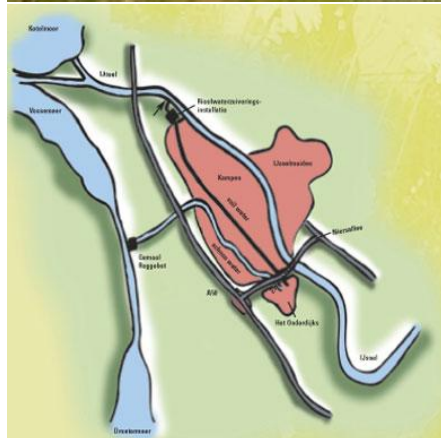

Oude Namen in een Nieuwe Wijk: Veldnamen in Het Onderdijks

M. Brands, s1547674
Groningen, oktober 2011

Masterthese Culturele Geografie
Faculteit Ruimtelijke
Wetenschappen
Rijksuniversiteit Groningen
Begeleiding: dr. ir. E.W. Meijles

Foto's omslag:
Het Onderijks in 2009 (groot)
Schematische weergave Het
Onderijks (klein)

Bronnen:
De Stentor (groot)
Waterschap Groot Salland (klein)

Voorwoord

Het heeft wat voeten in de aarde gehad, maar voor u ligt dan toch het eindresultaat van enkele maanden denk- en schrijfwerk: mijn afstudeerscriptie. Voor mijn afstuderen mocht ik mij bezig houden met de beleving van veldnamen door de inwoners van een plek die kan worden geduid met de term 'nieuwbouwwijk', namelijk Het Onderdijks in Kampen. Er staan prachtige huizen die worden bewoond door aardige, behulpzame mensen, zo heb ik gemerkt. Maar deze nieuwbouwwijk heeft niet altijd bestaan. Pas zeer recentelijk hebben de velden en de bouwgronden die behoorden tot de landerijen van enkele boerenfamilies plaats moeten maken voor nieuwbouw: keurig aangelegde straten, huizen, (speel)tuinen of een basisschool voor de kinderen van de nieuwe bewoners. Ook de namen die de leden van de boerenfamilies soms al eeuwen lang gebruikten om het landschap te beschrijven, dreigden verloren te gaan. Waarschijnlijk zullen veel namen in de toekomst inderdaad onherroepelijk ten onder gaan. Andere namen zullen lang geleden al verdwenen zijn, of verbasterd. Maar sommige namen mogen bewaard blijven en zijn opnieuw in de publieke ruimte ingebracht, opdat iedereen ze kan zien en gebruiken. Deze namen maken vandaag de dag deel uit van het stratenplan van de wijk en benoemen samen met alle andere namen die aan de ruimte zijn toegekend het directe landschap waarin de wijkbewoners zich elke dag bewegen.

Mijn afstudeeronderzoek maakt duidelijk dat veldnamen niet zonder reden (opnieuw) aan de publieke ruimte worden toegekend. De argumenten van beleidsmakers en straatnaamcommissies reiken verder dan de beschrijving van een naam als iets wat 'te mooi, bijzonder of apart is' om verloren te laten gaan. De namen in de nieuwbouwwijk die ik aandeed, maken deel uit van een hoger plan: ze dragen op hun eigen, subtiele wijze bij aan de beeldvorming over een plek en vloeien ook uit bestaande ideeën over die plek voort. De manier waarop de beeldvorming door naamgeving wordt beïnvloed noem ik echter subtiel, omdat de invloed van namen op het dagelijks leven niet erg groot lijkt te zijn. Is het niet zo dat wij vooral en hoofdzakelijk betekenissen aan straatnamen toekennen die verband houden met hun nut en functie, vroeg ik mij af. Zodoende rees de vraag of de gevoelswaarde van namen en dat wat zij representeren via straatnamen op de nieuwe bewoners van een wijk kan worden overgedragen. Komt het 'hogere plan' dat gemeentelijke overheden voor ogen hebben eigenlijk wel door? En hoe werkt dat dan? Om deze en andere vragen te kunnen beantwoorden had ik de hulp nodig van de gemeente Kampen, wijkbewoners, leden van de wijkvereniging, en vele anderen. Om die reden wil ik iedereen die heeft bijgedragen aan het onderzoek heel hartelijk bedanken voor hun hulp.

Samenvatting

In dit onderzoek wordt een antwoord geformuleerd op de vraag op welke manier het hergebruik van veldnamen in nieuwbouwwijken bijdraagt aan het behoud van zogenaamd 'levend' erfgoed. In de studie is een parallel getrokken tussen levend erfgoed en levende veldnamen, waarmee verwezen wordt naar veldnamen die nog in gebruik zijn en waarvan de betekenissen nog bekend zijn bij mensen. Om inzicht te verkrijgen in het hergebruik van veldnamen, de naamgevingprocessen die daaraan ten grondslag liggen en de betekenissen die inwoners van nieuwbouwwijken aan deze namen toeschrijven, is een case study gedaan naar veldnamen in Het Onderdijks, een nieuwbouwwijk in de gemeente Kampen. De gemeente Kampen heeft ervoor gekozen om veldnamen die afkomstig zijn uit het gebied te hergebruiken voor de straatnaamgeving in de woonwijk. In de veldnamen is kennis neergeslagen van de cultuurhistorie van Het Onderdijks en de vormende invloed van de IJssel op het landschap. De keuze voor het hergebruik van veldnamen sluit zodoende aan bij de algehele naamkeuze in de wijk, waar het thema 'Het Rivierengebied' centraal staat. Geconcludeerd wordt dat de gemeente Kampen veldnamen beschouwd als een vorm van ontastbaar, cultureel erfgoed dat wordt benut om er plaatsidentiteiten aan te verbinden die samenhangen met dit thema. De betekenissen die inwoners van woonwijk Het Onderdijks aan hun woonomgeving toeschrijven houden echter hoofdzakelijk verband met de functie van Het Onderdijks als een plek waar wordt gewoond. Kennis van de herkomst van de straatnamen in de wijk en de betekenissen van de toponymische elementen die in de veldnamen besloten liggen blijkt onder bewoners bovendien niet of beperkt aanwezig, zodat de gewenste overdracht van plaatsidentiteiten door middel van veldnamen niet of nauwelijks plaats vindt. Tot slot wordt geconcludeerd dat het hergebruik van veldnamen in nieuwbouwwijken in de eerste plaats bijdraagt aan de overleving van de namen, maar niet vanzelfsprekend leidt tot het behoud van levend erfgoed.

Inhoudsopgave

1. Inleiding:	
1.1 Aanleiding.....	11
1.2 Probleemstelling.....	11
1.3 Doelstelling.....	12
1.4 Vraagstelling.....	12
2. Theoretisch kader.....	13
2.1 Plaats, plek en landschap.....	13
2.2 Naamgeving en het maken van plek.....	14
2.3 Afbakening veldnamen.....	15
2.4 Landschappelijke veranderingen en veldnamen.....	16
2.5 Het landschap als monument.....	17
2.6 Plaatsidentiteiten en het (talig) landschap.....	18
2.7 Erfgoed als middel: collectieve identiteiten en het collectief geheugen.....	19
2.8 Nota Belvedere.....	20
2.9 Levend erfgoed: enkele kanttekeningen.....	21
3. Methode.....	23
3.1 Case study.....	23
3.2 Verantwoording van de case.....	23
3.3 Landschapsbeschrijving en veldnamen.....	23
3.4 Gemeentelijke correspondentie en beleidsstukken.....	24
3.5 Interviews.....	24
4. Resultaten.....	26
4.1 Landschapsbeschrijving.....	26
4.2 Besluitvorming gemeente Kampen.....	30
4.2.1 Oude namen in een nieuwe wijk.....	30
4.2.2 Uitwerking thema Het Rivierenlandschap.....	31
4.2.3 Identiteit en de functie van veldnamen.....	32
4.3 Interviews.....	34
4.3.1 De betekenis en herkomst van straatnamen..	34
4.3.2 De functies van straatnamen.....	35
4.3.3 Het Onderdijks: een niet-plek?.....	36
4.3.4 Wonen aan de IJssel.....	38
4.3.5 Identiteit van de wijk en de rol van veldnamen.....	39
5. Conclusie en aanbevelingen.....	41
5.1 Conclusie.....	41
5.2 Aanbevelingen.....	43
6. Discussie.....	44
6.1 Levende veldnamen en levend erfgoed.....	44
6.2 Methodiek en de relevantie van de case study.....	45
7. Referenties.....	47
I. Bijlagen.....	51

1. Inleiding

1.1 Aanleiding

Op 23 mei 2009 publiceerde de Leeuwarder Courant een artikel met de titel 'Oude veldnamen komen tot leven', over het resultaat van twee jaar veldnamenonderzoek in Nationaal Landschap Drentsche Aa: de Levende Veldnamenatlas. Historisch geografen Hans Elerie en Theo Spek leidden het onderzoek en schreven mee aan de veldnamenatlas *Van Jeruzalem tot Ezelakker: Veldnamen als levend erfgoed in Nationaal Landschap Drentsche Aa* met als voornaamste doelstelling veldnamen, die een onmisbaar onderdeel van ons 'levend' erfgoed zouden zijn, nieuw leven in te blazen (Elerie & Spek, 2009: 17). De veldnamenatlas is een interessante mix van interdisciplinair wetenschappelijk onderzoek en kunst, maar roept ook veel vragen op: wat is 'levend erfgoed'? En waarom dienen veldnamen, als zij tot dat levend erfgoed behoren, nieuw leven ingeblazen te krijgen?

Het huidige onderzoek is geïnspireerd op het veldnamenonderzoek dat Elerie en Spek (2009) rondom de Drentse dorpjes Gasteren, Anderen en Anloo verrichten. Echter, niet de revitalisatie van veldnamen in de Drentse dorpslandschappen staat in dit onderzoek centraal, maar de beleving van herintredende veldnamen door inwoners in nieuwbouwwijken buiten de stad of het dorp. Het betreft landschappen waarvan de gronden hoofdzakelijk voor agrarische doeleinden werden benut, maar in de afgelopen decennia door grootschalige nieuwbouw sterk zijn veranderd. In verschillende dorpen en steden is in de afgelopen decennia belangstelling ontstaan voor het hergebruik van veldnamen als tweedehands markering van de leefomgeving (De Gelderlander, 1997; Dagblad van het Noorden, 2009). De veldnamen hebben onder meer als straatnaam een functie toegewezen gekregen die vergelijkbaar is met de functie die zij al hadden: zij dienen de mens in de communicatie en de ruimtelijke orientatie (Elerie & Spek, 2009), en zouden door hergebruik bovendien op een vanzelfsprekende manier 'levend' blijven (Elerie, 2009).

1.2 Probleemstelling

Een van de kenmerken van erfgoed is dat zij voorziet in de behoefte van mensen om het heden en het verleden met elkaar te verbinden in een ononderbroken traject. Zodoende ontvangen sommige menselijke en natuurlijke sporen, waaronder veldnamen, een bijzondere, culturele status (Lowenthal, 1998, uit Ashworth, Graham & Tunbridge, 2007). Deze sporen worden gebruikt voor uiteenlopende politieke, culturele en economische doeleinden, waaronder de creatie en het management van collectieve plaatsidentiteiten (Ashworth, Graham & Tunbridge, 2007). Dankzij de gevoelde behoefte aan continuïteit, streven mensen naar het behoud van de veronderstelde identiteit en het erfgoed van landschappen (Scazzosi, 2004). Echter, omdat landschappen het resultaat zijn van dynamische interacties tussen natuurlijke en culturele omgevingselementen, zijn landschappen, en daarmee ook de betekenissen die eraan toegekend worden, veranderlijk (Antrop, 2005). Aldus laat de uitspraak dat de vernoeming van straatnamen 'een vanzelfsprekende manier [is] om een veldnaam levend te houden', mits er sprake is van 'een duidelijke relatie van de vernoemingsnaam met de plek' (Elerie, 2009: 35) enkele belangrijke factoren buiten beschouwing. Door de planmatige inrichting van het landschap is het denkbaar dat de sporen verwijzen naar elementen die niet langer zichtbaar zijn in het landschap. Veranderingen in naamgevingprocessen zouden er bovendien voor hebben gezorgd dat ook waarneembare landschappen niet langer uitnodigen tot de

mentale toe-eigening van de leefomgeving (Herngreen, 2009). Om een plaatsverhaal via veldnamen over te brengen, lijkt het tot slot noodzakelijk dat inwoners in nieuwbouwwijken de namen niet alleen gebruiken en kennen, maar ook weet hebben van de betekenissen die erin besloten liggen, de mogelijke herkomst van de namen en de verhalen over plekken die eraan gekoppeld zijn. Het is echter waarschijnlijk dat de mensen die weet hebben van de namen inmiddels op leeftijd zijn (Elerie & Spek, 2009), overleden of verhuisd. Het is zodoende vooralsnog onduidelijk op welke manier vernoemingen in nieuwbouwwijken bijdragen aan het behoud van zogenaamd levend erfgoed.

1.3 Doelstelling

Het huidige onderzoek heeft tot doel inzicht te verkrijgen in de manier waarop herbenoemingen in nieuwbouwwijken bijdragen aan het behoud van 'levend erfgoed'. In navolging van Elerie & Spek (2009) wordt een parallel getrokken tussen levend erfgoed en levende veldnamen, welke worden gedefinieerd als de namen die nog voorkomen in het dialect van een streek en/of bekend zijn bij mensen die de namen gebruiken om over de landschappelijke omgeving te communiceren en waarvan de betekenissen niet slechts bekend zijn uit archiefmateriaal (Beijers & Van Bussel, 1991; Elerie & Spek, 2009). Onderzocht wordt welke rol de hergebruikte veldnamen spelen in de identiteiten die inwoners van een nieuwbouwwijk aan hun leefomgeving toeschrijven. Dit betekent dat veldnamen worden gezien als een vorm van immaterieel cultureel erfgoed (een middel, een bron) dat wordt ingezet bij de overdracht van plaatsverhalen. Om tot een antwoord op deze vragen te komen is het van belang dat het verband tussen de veldnamen en de landschappelijke omgeving in kaart wordt gebracht. Ook de herbenoemingen zelf en het doel wat daarmee wordt nagestreefd, worden in dit onderzoek beschreven. Alle opgeworpen vragen zullen worden beantwoord aan de hand van een case, die in hoofdstuk 3 nader wordt geïntroduceerd.

1.4 Vraagstelling

De hoofdvraag luidt: Op welke manier draagt het hergebruik van veldnamen in nieuwbouwwijken bij aan het behoud van 'levend erfgoed'? Om deze vraag zo goed mogelijk te kunnen beantwoorden, zijn de volgende deelvragen geformuleerd:

1. Wat is het historische verband tussen de veldnamen en het landschap waaraan de namen zijn toegekend?
2. Wat is het doel dat met het hergebruiken van de veldnamen wordt nagestreefd?
3. Welke rol spelen deze namen in de identiteiten die de inwoners aan hun woonomgeving toeschrijven?

Omdat de hoofdvraag zal worden beantwoord aan de hand van een case, vormen de antwoorden op deelvraag 1 en 2 het kader waarbinnen deelvraag 3 wordt beantwoord. Hoewel het niet de bedoeling is de bevindingen zonder meer te generaliseren naar andere nieuwsstedelijke gebieden, verschaffen de antwoorden van de opgeworpen vragen zicht op het erfgoedbeleid van de gemeentelijke overheden in Nederland en dragen de antwoorden bovendien bij aan een bredere discussie over zogenaamd 'levend' erfgoed.

2. Theoretisch kader

2.1 plaats, plek en landschap

Volgens VanClay (2008) kan een plek worden beschouwd als een ruimte waaraan betekenis wordt toegekend. Een plaats of plek kan zodoende van alles zijn, dichtbij of ver weg, klein of juist heel groot. In navolging van Gieryn (2000) stelt VanClay (2008) dat een plek alleen als zodanig kan bestaan als er een geografische locatie, materiële vorm en positieve of negatieve betekenissen of waarden aan verbonden kunnen worden. Deze drie kenmerken van een plek komen overeen met de beschrijving van een plek door Agnew & Duncan (1989): plek als de datgene waar location, locale en sense of place samenkomen. Location refereert aan een objectief punt in de ruimte of een specifieke, geografische lokatie. Locale heeft betrekking op alle sporen die een plek identificeerbaar maken; de gebouwde omgeving, maar ook de niet-zichtbare, sociale sporen. Sense of place, ten slotte, heeft betrekking op gebeurtenissen en de emotionele aspecten die mensen aan een specifieke omgeving verbinden (Anderson, 2009; Cresswell, 2004). Omdat de ervaringen van mensen verschillend zijn, zijn ook de betekenissen die zij verbinden aan plekken, en dus de plekken zelf, anders. Soms, echter, schrijven mensen collectieve betekenissen aan plekken toe: waarden die door een groep mensen aan een plek worden verbonden, die worden herdacht en beschermd (Anderson, 2009).

In de culturele geografie is het concept plek nauw verbonden aan het concept landschap. Cultuur speelt een belangrijke rol in de ideeën over zowel landschap als plaats of plek. Met cultuur wordt bedoeld: 'a set of shared practices common to a particular human group, practices that were learned and passed down the generations' (Cogrove, 2008: 180) of simpelweg 'what people do' (Anderson, 2009: 27). Volgens Anderson (2009) bestaan plekken bij de gratie van menselijk handelen en is het landschap de plek waar menselijk handelen plaats vindt. Echter, de kijker zou zich in definities van landschap veelal buiten het zichtveld van het landschap bevinden, terwijl een plek kan worden beschreven als iets waar de kijker zich in bevindt en onderdeel van uit maakt (Cresswell, 2004). Cosgrove (2008: 179) beschrijft landschap als 'a way of seeing' en 'a way of composing and harmonising the external world into a 'scene', a visual unity'. Landschap zou zodoende een zeer visueel karakter hebben en functioneren als een object dat kan worden aanschouwd (Oakes & Price, 2008), geïnterpreteerd en gelezen als een culturele tekst waarin symbolische betekenissen zijn neergeslagen als gevolg van de transformaties die het landschap ondergaat door menselijk handelen (Cosgrove, 2008; Ashworth, Graham & Tunbridge, 2007; Anderson, 2009).

Het eendimensionale karakter van de definitie van landschap van Cosgrove (2008) vindt weinig aansluiting bij de opvatting binnen de fysische geografie dat landschap kan worden begrepen als een 'deel van het aardoppervlak, waarin de landschapsfactoren gesteente, relief, klimaat, bodem, water, lucht, plant, dier en mens onderling met elkaar in verband staan en een geïntegreerd geheel vormen' (Berendsen, 2008: 1). Aldus is gezocht naar een definitie die recht doet aan beide opvattingen, en wordt landschap hier begrepen als 'a synthetic and integrating concept that refers both to a material-physical reality, originating from a continuous dynamic interaction between natural processes and human activity, and to the immaterial existential values and symbols of which the landscape is the signifier' (Antrop, 2006: 188). Om deze betekenissen te kunnen lezen en ontrafelen dient de onderzoeker kennis te nemen van de symbolen en hun betekenissen die deel uit maken van een cultuur (Cosgrove, 2008). Het lezen van deze symbolen vraagt om een benadering

waarin een mogelijke plek verwordt tot het studielandschap van de onderzoeker. Aldus zal in de huidige studie soms aan het concept plek of plaats en op andere momenten aan het concept landschap worden gerefereerd om een omgeving waarin menselijk handelen centraal staat te duiden.

2.2 Naamgeving en het maken van plek

Plekken kunnen op uiteenlopende manier worden gemaakt, maar een belangrijke component in de creatie van plekken is het benoemen van een plek. Opvallende landschappelijke elementen, zoals een gebouw of een bos, kunnen in dit proces functioneren als een icoon waaraan symbolische betekenissen worden opgehangen (VanClay, 2008). Tuan (1991: 688) zegt hierover: 'Naming is power - the creative power to call something into being, to render the invisible visible, to impart a certain character to things'. Het toekennen van een naam kan dus worden beschouwd als meest essentieel in het bestaan van een plek; zonder naam kunnen aan een plek geen identiteiten toe worden geschreven en een plek die geen betekenis heeft, bestaat in feite niet (Simon, Huigen & Groote, 2010). De verbinding tussen namen en plekken is zo sterk dat het veranderen van een naam op subtiele en impliciete wijze ook de plek zelf verandert (Tuan, 1991). Dit mechanisme werkt op kleine en grote schaal: namen kunnen worden toegekend aan regio's, beken en meren, maar ook aan het struikgewas dat niet meer dan een paar vierkante meter beslaat. Omgekeerd geldt dat een plek, wanneer een naam verloren gaat, mogelijk als 'leeg' of betekenisloos wordt ervaren en dus eigenlijk geen plek meer is. Dit is overigens een geheel natuurlijk proces dat deel uitmaakt van de culturele dynamiek van namen (zie Herngreen, 2009).

De namen die in de huidige studie centraal staan, zijn veldnamen. Net als alle eigennamen worden ze gebruikt om een plek of een object te onderscheiden van andere plekken of objecten (Devos, 2000). Voordat de naamgeving van de ruimte door de overheid werd geformaliseerd, werden veel plekken benoemd door de eigenaar of de gebruiker van een plek (Herngreen, 2009). De namen vervulden een rol die vergelijkbaar is met de huidige rol van straatnamen: ze hielpen mensen zich te oriënteren in de ruimte en boden tevens de mogelijkheid om te kunnen communiceren over plekken (Elerie & Spek, 2009). Ze vormden, zogezegd, 'de basis voor een mentale kaart van het dorpslandschap' (Elerie & Spek, 2009: 15), en hielpen mensen om zeggenschap te krijgen over het landschap waar zij gebruik van maakten en dat zij bewoonden (Gildemacher, 2009). De namen konden betrekking hebben op verschillende aspecten die de relatie tussen mens en landschap beschrijven. Wanneer een plek werd beschouwd als een heilige plek, dan was het mogelijk dat de naam daar iets over zei (Herngreen, 2009). Omdat het land lange tijd een belangrijke rol speelde in het dagelijks bestaan van de mens, benoemen veel veldnamen de grond die door mensen werd bewerkt en waarop de gewassen werden gekweekt (Gildemacher, 2009).

Namen die aan plekken zijn gegeven zeggen dus iets over een plek: er ligt cultuur of menselijk handelen in beslagen (Herngreen, 2009). Dat maakt veldnamen in tegenstelling tot veel andere eigennamen interessant voor allerlei vormen van historisch onderzoek; hoewel een eigenaam door de taalgebruiker gekoppeld wordt aan een specifieke drager, vervullen eigennamen in eerste instantie een andere rol dan soortnamen. In principe beschrijven eigennamen datgene waar ze naar verwijzen niet en scharen zij hun drager ook niet onder een categorie van gelijksoortige dingen die een bepaald concept bij de taalgebruiker oproepen (Devos, 2000). Dat veldnamen niettemin drager zijn van historische informatie, wordt ingegeven door de betekenissen die erin neergeslagen zijn en

de geografische spreiding van veldnamen (Devos, 2000; Rentenaar, 2002; Maas, 2004). De namen verwijzen naar uitdrukkingen die zijn gevormd met de woordenschat en de grammaticale regels die op een bepaald moment in de tijd heersten (Devos, 2000). In veel gevallen is de soortnaam opgenomen in de eigenaam. Een voorbeeld is het woord *kamp*, waar ‘een stuk land dat door een met hout begroeid wallekje was omgeven’ (Schönfeld, 1950: 132) onder wordt verstaan. Hoewel in onderzoek rekening moet worden gehouden met veranderingen in de uitspraak of schrijfwijze van namen, kunnen veldnamen dus door de onderzoeker worden gebruikt als een bron van informatie over het vroegere cultuurlandschap waaraan de namen door mensen zijn toegekend (Beijers & Van Bussel, 1991).

2.3 Afbakening veldnamen

Namen voor plaatsen of plekken worden ook wel toponiemen genoemd. Volgens Devos (2000: 69) zijn toponiemen ‘verwijzende taaltekens waarmee we welbepaalde onderdelen van het landschap identificeren en lokaliseren binnen een topografisch referentiekader’. Omdat veldnamen kleinschalige entiteiten in het landschap aanduiden, worden ze ook wel microtoponiemen genoemd (Devos, 2000).

Er lijkt weinig overeenstemming te bestaan over de typologische indeling van microtoponiemen. Gildemacher (persoonlijke communicatie, 30 oktober 2007) verwijst met microtoponiemen of terreinnamen naar oorden die niet bewoond zijn en verdeelt microtoponiemen verder onder in veldnamen (namen voor al het open veld), bosnamen en waternamen. Devos (2000) onderscheidt in totaal zeven typen microtoponiemen. Zij beschrijft veld- of terreinnamen als namen die verwijzen naar delen van het onontgonnen land en de cultuurgrond. Andere microtoponiemen zijn nederzettingsnamen (namen voor dorpen en gehuchten), huis- en boerderijnamen, weg- en straatnamen, hoogte- en laagtenamen, namen voor oriëntatiepunten in het landschap (ondermeer bruggen en grensmarkeringen) en lokale waternamen. Bijers & van Bussel (1991) onderscheiden eveneens zeven categorieën microtoponiemen, maar merken op dat een dergelijk doorgevoerde indeling in het naamkundig onderzoek zelf niet haalbaar is. Zodoende wordt verwezen naar een driedeling in nederzettingsnamen, waternamen en veldnamen. Zij wijzen er bovendien op dat ‘de namen van huizen en boerderijen, wegen, bossen en oriëntatiepunten [...] tegelijkertijd met die van de ‘velden’ [worden] bestudeerd in het veldnamenonderzoek.’ En dat ‘in de praktijk van het onderzoek ook de waternamen binnen een dergelijke kern bij het onderzoek [worden] betrokken’. (Bijers & Van Bussel, 1991: 11).

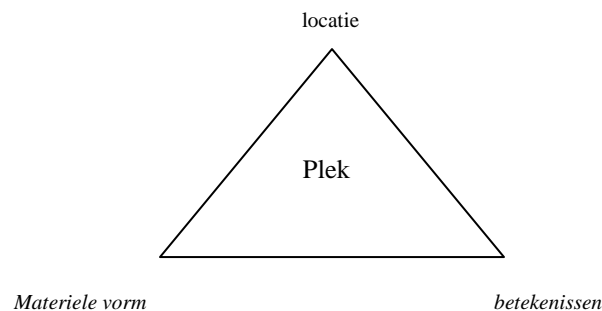
Elerie en Spek (2009) brengen een dergelijk theoretisch onderscheid in microtoponiemen niet expliciet aan. Het is mogelijk dat dit van doen heeft met de weerbarstige onderzoekspraktijk. Ook is het niet ondenkbaar dat de term ‘veldnaam’ bij een breed publiek een grotere bekendheid geniet dan de naamkundige term ‘microtoponiem’ en zodoende wordt ingezet voor verwijzing naar allerhande landschappelijke entiteiten. Hoe het ook zij, in de huidige verslaglegging zal een categorisch onderscheid tussen microtoponiemen niet worden gemaakt en zal de term ‘veldnaam’ voor het gemak worden gebruikt voor de namen van alle landschappelijke entiteiten die in een lokale, landschappelijke context een rol kunnen spelen.

2.4 Landschappelijke veranderingen en veldnamen

Veranderingen in het landschap kunnen de opkomst en teloorgang van veldnamen tot gevolg hebben. Hoewel dit een natuurlijk verschijnsel is dat deel uit maakt van de culturele dynamiek van namen (Herngreen, 2009), zijn veldnamen vandaag de dag grotendeels uit de communicatie verdwenen (Elerie & Spek, 2009).

Er zijn verschillende oorzaken aan te wijzen voor het verdwijnen van veldnamen. Tot de 18^e eeuw bevatten landschappen nog veel structuren en overblijfselen die terug verwezen naar een ver verleden (Antrop, 2005). Deze structuren maakten het voor de mens mogelijk om het landschap te lezen, zodat waarden en identiteiten aan het landschap konden worden toegekend. De verspreiding van de industriële revolutie, nieuwbouw en een toenemende globalisatie zorgden ervoor dat landschappen vanaf de 19^e eeuw echter ingrijpend veranderden en er een breuk ontstond met de landschappen van weleer (Antrop, 2005). In Nederland ontstonden ingrijpende veranderingen in het landschap door de grootschalige ruilverkavelingen die in de jaren '50, '60 en '70 van de vorige eeuw plaats vonden en die tot doel hadden de landbouwsector te moderniseren (Elerie, 2009). Deze veranderingen hadden grote gevolgen voor het voortbestaan van de veldnamen: door de schaalvergroting zijn veel veldnamen uit het dagelijks gebruik verdwenen. De grenzen van de essen die in Drenthe als sociale ruimte functioneerden, werden bijvoorbeeld volledig gewijzigd, waardoor oude namen hun functie verloren en de mensen die nog weet hebben van de namen vaak op leeftijd zijn (Elerie & Spek, 2009).

Volgens Antrop (2005; 2006) hebben landschappelijke veranderingen altijd veranderingen in de betekenissen die aan een landschap worden toegekend tot gevolg, omdat landschappen nu eenmaal het resultaat zijn van dynamische interacties tussen natuurlijke processen en menselijk handelen. Anders gezegd betekent dit dat veranderingen in de materiele vorm van een plek, zoals bij de herindeling en herbegrenzing van de essen in Drenthe is gebeurd, een plek doen veranderen of verdwijnen, waardoor ook de betekenissen (en daarmee de namen) die aan een plek toe worden gekend veranderen of verdwijnen (zie figuur 1). Dit betekent ook dat verhalen en namen, hoewel zij zelf niet tastbaar zijn, wel verwijzen naar en in samenhang bestaan met fysiek waarneembare aspecten in het landschap en de praktijken die in dit landschap plaats vinden. Om die reden is het slechts mogelijk om een landschap te lezen wanneer er samenhang bestaat tussen verschillende landschappelijke elementen binnen een bredere, ruimtelijke context (Antrop, 2005).

Figuur 1. De drie kenmerken van een plek.

Tot slot zouden niet alleen grootschalige landschappelijke hervormingen verantwoordelijk zijn voor het verdwijnen van veel veldnamen, maar ook veranderingen in het proces van naamgeving (Herngreen, 2009). Lange tijd was het gebruikelijk om de namen die in de volksmond aan landschappelijke elementen werden gegeven, te doen voortbestaan door ze als straatnaam opnieuw aan eenzelfde plek toe te kennen. Het is begrijpelijk dat veel namen tegen die tijd door de eeuwenlange, mondelinge overlevering ingrijpend veranderd of verbasterd waren. Het fixeren van straatnamen werd door de komst van de Gemeentewet van 1851 verplicht gesteld, waarna ook het aanbrengen van straatnaamborden op gang kwam. Sindsdien is naamtoekenning steeds vaker onderdeel van een gestandaardiseerd proces dat deel uitmaakt van het takenpakket van de overheid (Kouwenhoven, 1999; Ringnalda, 2000). Daarbij zou van een zichtbaar verband tussen een landschap en de namen die eraan toe worden gekend dikwijls geen sprake zijn: volgens Herngreen (2009: 213) wordt de ruimte 'graag meteen kant-en-klaar geduid en dienovereenkomstig ingevuld', waardoor nog waarneembare omgevingen de mens ook niet langer zouden aanmoedigen tot 'mentale toe-eigening, betekenisgeving, hechting en uiteindelijke naamgeving'.

2.5 *Het landschap als monument*

Volgens Elerie (2009) zou in het huidige, gestandaardiseerde landschap op het eerste oog geen plaats meer te zijn voor veldnamen: zij werden ten tijde van de grootschalige ruilverkavelingen niet gezien als cultuurgoed dat een rol diende te spelen bij de herinrichting van het landschap. Bijers & Van Bussel (1991) merkten in 1991 echter op dat het aantal boeken en artikelen waarin veld- en plaatsnamen als historische bron worden aangewend, langzaam groeide. Een verklaring zoeken zij in de bewezen bruikbaarheid van veldnamen om informatie over het leven en handelen van onze voorouders te achterhalen. Hoewel dit zeker mogelijk is, verklaart de bruikbaarheid van dergelijke bronnen niet waarom veldnamen de laatste jaren ook buiten het domein van de dialectologie, historische geografie, antropologie en ander, aanverwant onderzoek onder de aandacht worden gebracht. Zo zijn er verschillende initiatieven ondernomen om veldnamen te bewaren door ze te gebruiken voor de benoeming van nieuwe percelen, boerderijen, openbare gebouwen en straatnamen (Elerie, 2009). Het is echter mogelijk de aanname dat veldnamen kunnen worden beschouwd als een 'onmisbaar onderdeel van ons levend erfgoed' (Elerie & Spek: 17), en de hernieuwde aandacht voor veldnamen en in het landschap die daaruit voortvloeit, te plaatsen binnen het kader van een veranderende visie op landschap en erfgoed.

In haar artikel *Reading and assessing the landscape as cultural and historical heritage* merkt Scazzosi (2004) op dat er recentelijk een zeer omvangrijke interesse is ontstaan in het lezen en taxeren van het historische-culturele karakter van plekken. Volgens Scazzosi vloeit deze interesse voort uit een relatief nieuwe visie op landschap, die sinds het einde van de vorige eeuw zijn opkomst deed: waarde wordt niet langer slechts toegeschreven aan bijzondere elementen, zoals opvallende architectuur, maar ook aan eenvoudiger, materiele restanten van de menselijke cultuur. De conceptualisering van het gehele landschap als artefact, inclusief materieel en immaterieel erfgoed, zou niets anders zijn dan een nadere uitwerking van het idee dat het landschap kan worden beschouwd als een document dat rijk is aan menselijke en natuurlijke sporen. Scazzosi's analyse vindt aansluiting bij Antrop (2006), die concludeert dat vanaf de jaren tachtig van de vorige eeuw een meer holistische visie op

landschap langzaamaan zijn intrede deed, waarna in de jaren rond de laatste eeuwwisseling hernieuwde aandacht ontstond voor het concept landschap als cultureel erfgoed. Aldus biedt het landschap niet alleen een kader waarbinnen aandacht uitgaat naar momumenten, maar is het landschap verworden tot een momument op zich (Scazzosi, 2004), met een verondersteld eigen karakter en een identiteit (Antrop, 2006).

Hieruit volgt dat landschappelijke veranderingen, die een verlies van onder meer de diversiteit en samenhang van bestaande landschappen met zich zouden meebrengen, worden beleefd als een bedreiging voor het erfgoed van een gemeenschap (Antrop, 2005). Aldus wordt het behoud van het historisch culturele karakter van plaatsen gezien als ‘fundamental for maintaining and nurturing social identity, both in the local and in the wider population’ (Scazzosi, 2004: 338). De wens landschappen en de erfgoed-waarden die eraan worden toegeschreven te behouden, wordt dikwijls uitgelegd als een uitkomst van de tegenreactie op de toenemende globalisatie (Paasi, 2003; Antrop, 2006; Simon, Huigen & Groote, 2010), een van de drijvende krachten achter landschappelijke veranderingen (Antrop, 2005). Hoewel een vaag begrip, kan globalisatie worden omschreven als het verhoogde niveau van verbindingen en onderlinge veranderingen tussen plekken en mensen van de wereld, die leiden tot de waarneming dat de tijd sneller gaat en afstanden kleiner worden (Oakes & Price, 2008). Zij zou een versterkt bewustzijn van de eigen, lokale en regionale karakteristieken tot gevolg hebben en de behoefte van mensen om zich te wentelen in een stabiele en veilige omgeving versterken (Simon, Huigen & Groote, 2010).

2.6 Plaatsidentiteiten en het (talig) landschap

Wanneer veldnamen opnieuw aan de publieke ruimte worden toegekend, rijst de vraag welke identiteit en, bovenal, *wiens* identiteit aan het landschap toegekend wordt. In hun pleidooi ‘Pluralising pasts’ verdedigen Ashworth, Graham & Tunbridge (2007: 4) de gedachte dat ‘many pasts become transformed through many heritages into many identities’. Het onderliggende idee is dat mensen verschillend zijn en zich zodoende op verschillende wijze identificeren met plekken (Ashworth & Kuipers, 2002). Er is daarom geen sprake van een enkele identiteit, maar van identiteiten, sociale constructies die onderhevig zijn aan een constant proces van verandering (Ashworth, Graham & Tunbridge, 2007). Hoewel vaak anders wordt aangenomen (Kong & Yeoh, 1995), worden deze sociale constructies of identiteiten aan landschappen toegeschreven, niet erdoor verkregen. De veronderstelling dat een plaats een identiteit heeft die slechts hoeft te worden onthuld en bewaard, kan zodoende als onjuist worden afgedaan (Ashworth en Kuipers, 2002).

Als identiteiten sociale constructies zijn, dan betekent dit dat mensen bij machte zijn om identiteiten, waaronder de betekenissen die zij aan een plaats of plek toeschrijven, te veranderen (Cressswel, 2004). Het betekent ook dat Castells (2004: 7) zichzelf terecht de vraag stelt ‘how, from what, by whom, and for what’ identiteiten worden geconstrueerd. Volgens Cosgrove (2008) bepaalt uiteindelijk de dominante cultuur, dat is de groep die macht heeft over anderen, welk wereldbeeld binnen een gemeenschap wordt verspreid, en is zij tevens in staat dit wereldbeeld te presenteren als een reflectie van ‘de’ werkelijkheid, die zij door alle mensen geaccepteerd wenst te zien. De dominante cultuur heeft verschillende media tot haar beschikking, waartoe ook de plaats- en straatnamen die de openbare ruimte benoemen, kunnen worden gerekend. Volgens Rofe en Szili (2009) zijn namen voor plaatsen doordrenkt met betekenissen en opzettelijk gekozen om die betekenissen te communiceren: zij functioneren

binnen een structuur die het ‘talig landschap’ kan worden genoemd (Ben-Rafael, 2009: 40). Vanuit een sociologisch oogpunt kunnen vier structurerende principes aan het talige landschap worden verbonden. Deze zijn het presentatie-van-het-self principe, het collectieve-identiteitsprincipe, het power-relations principe en het good-reasons principe (Ben-Rafael, 2009).

Ten grondslag aan het presentation-of-self principe ligt het idee dat talige objecten in het landschap met elkaar strijden om de aandacht van voorbijgangers. De onderlinge competitie tussen talige objecten neemt toe naarmate meer objecten in het landschap worden geplaatst. Aldus worden actoren gestimuleerd om hun onderlinge verschil, de mate waarin zij uniek zijn, te benadrukken. Het good-reasons principe schrijft voor dat deze actoren niettemin rekening moeten houden met de wensen, attitudes, waarden en smaken van het publiek dat zij proberen te bereiken, zodat gebruik zal worden gemaakt van vergelijkbare culturele codes. Als gevolg wordt het talige landschap gesierd met objecten die, hoewel uniek, mogelijk sterk gelijkend zijn. Het collectieve-identiteitsprincipe is evenals het presentation-of-self principe verbonden met de identiteit van actoren, en benadrukt tot welke groep een actor behoort en welk publiek hij probeert te trekken op basis van veronderstelde onderlinge gelijkheid. Het principe van power-relations, tot slot, refereert aan de mate waarin actoren in staat zijn bepaalde gedragspatronen aan anderen op te leggen. Sterke actoren zouden bij machte zijn een bepaalde taal, stijl of woordkeuze op te leggen aan zwakkere actoren, die zodoende minder ruimte worden gelaten hun eigen talige bronnen aan te spreken.

Het talig landschap heeft betrekking op meer dan plaats- en straatnamen alleen, en kan in de opinie van Backhaus (2006: 56) worden gedefinieerd als ‘any piece of written text within a definable frame’. Straatnamen zijn echter bij uitstek geschikt voor de overdracht van politieke ideologieën, omdat zij onderdeel zijn van de mechanismen die betekenissen genereren en distribueren en constant doorwerken in de sociale communicatie: de namen zijn op een ogenschijnlijk natuurlijke manier met het leven van alledag verwoven, zijn alomtegenwoordig, maar vallen bijna niemand op (Azaryahu, 1990). Niet zelden trachten politieke regimes de officiële versie van het verleden via straatnamen, plaats- en andere eigennamen naar het publiek te communiceren. Soms worden straat- en andere eigennamen in een vrij kort tijdsbestek veranderd; veelal vloeien dergelijke praktijken voort uit conflictsituaties en/of leiden zij daartoe (Azaryahu, 1990; Yeoh, 1992; Light, Nicolae & Suditu, 2002). Gesteld wordt dat ook in het talige landschap dat in de huidige case study centraal staat, betekenis genererende en construerende mechanismen doorwerken. Het (talig) landschap reflecteert sociale machtsrelaties, en ‘werkt’ als het ware om sociale machtsrelaties te reproduceren, naturaliseren of juist te ontkrachten (Oakes & Price, 2008).

Geconcludeerd wordt dat plaatsidentiteiten niet zonder reden worden geconstrueerd. Zij dienen verschillende functies die volgens Ahsworth et al. (2007) kunnen worden omschreven als: het versterken van de identificatie van mensen met hun overheden op verschillende geografische schaal, de promotie van politieke ideologieën die het recht legitimeren om macht over anderen uit te oefenen, de identificatie van individuen met sociale groepen, en de constructie van plaatsbeelden voor promotie op uiteenlopende markten en voor uiteenlopende doelen. De auteurs waarschuwen echter voor het gevaar dat een al te sterke focus op het verleden met zich meebrengt: gemeenschappen zouden evenals identiteiten geen statische entiteiten zijn die op een willekeurig moment in de tijd stopgezet kunnen worden, zodat het risico bestaat dat een identiteit wordt gecreëerd die gebaseerd is op sociale en culturele elementen die niet langer een rol spelen in het leven van alledag. Castells (2004), echter, stelt dat identiteiten van dominante instituties afkomstig kunnen zijn, maar slechts

worden wat zij zijn wanneer sociale actoren de identiteiten internaliseren en daar betekenis rondom construeren. Anders gezegd betekent dit dat, hoewel de dominante cultuur haar wereldbeeld wenst te presenteren als een afspiegeling van de werkelijkheid (Cosgrove, 2008), deze niet als zodanig door sociale actoren hoeft te worden geaccepteerd.

2.7 Erfgoed als middel: collectieve identiteiten en het collectief geheugen

Volgens Ashworth en Kuipers (2002) zou van een universeel geaccepteerde identiteit in Nederland geen sprake zijn. Hoewel het begrip 'universeel geaccepteerde identiteit' niet wordt geëxpliciteerd, ligt het voor de hand ernaar te verwijzen met de term 'collectieve identiteit'. Onduidelijk blijft of het daarbij gaat om een verzameling van individuele identiteiten die samen de collectieve identiteit vormen, of iets geheel anders. Eenzelfde vraag kan worden gesteld met betrekking tot een gerelateerd concept, namelijk het collectief geheugen (Ashworth, Graham & Tunbridge, 2007) dat de lokale of regionale identiteiten voedt die aan een plek worden toegekend (Bijsterveld, 2009). Volgens Zerubavel (1996) betreft het collectief geheugen de integratie van verschillende persoonlijke geschiedenissen in een enkel gedeeld verleden dat door alle leden van een gemeenschap gezamenlijk wordt herinnerd. Het collectief geheugen is echter niet gelijk aan de som van alle individuele herinneringen van een gemeenschap, maar bevat slechts de herinneringen die regelmatig onderling worden gedeeld. Het is wenselijk een parallel te trekken tussen Zerubavels' benadering van het begrip collectief geheugen en het begrip collectieve identiteit, aangezien de notie dat 'de' collectieve identiteit zou kunnen worden begrepen als de optelsom van meerdere identiteiten (zie Bijsterveld, 2009), de vormende invloed van de dominante cultuur onterecht buiten beschouwing laat.

Erfgoed wordt ingezet bij de creatie en het management van collectieve identiteiten, onder meer door middel van plaatsrepresentaties die het idee ergens thuis te horen vormgeven en overdragen (Ashworth, Graham & Tunbridge, 2007). Erfgoed wordt hier begrepen als 'the contemporary use of the past as a cultural, political and economic resource for the present' (Ashworth, Graham & Tunbridge, 2007: 3; Graham, Ashworth & Tunbridge, 2000: 2). Dit betekent dat erfgoed kan worden geformuleerd als het antwoord op de vraag *how* en *from what* (Castells, 2004: 7) collectieve plaatsidentiteiten worden geconstrueerd. Volgens Ashworth, Graham & Tunbridge (2007) bestaat 'het' erfgoed net zo min als 'de' identiteit van een plaats bestaat. Beter is het om te spreken van 'meervoudig' erfgoed dat met het oog op bepaalde doeleinden wordt geconstrueerd en gecreëerd (Ashworth, Graham & Tunbridge, 2007). Erfgoed is eveneens gerelateerd aan de beoefening van macht: wat telt als erfgoed en wiens erfgoed waardevol wordt gevonden, kan onderwerp zijn van heftig debat (Graham, Ashworth & Tunbridge, 2000). Overigens neemt dit niet weg dat erfgoed, identiteit en landschap nog steeds worden begrepen als statische entiteiten: een aanname die onder meer tot uiting komt in de visie op landschap als cultureel erfgoed die door de Nederlandse, nationale overheid onder meer in de Nota Belvedere is uitgewerkt.

2.8 Nota Belvedere

De Nota Belvedere geeft vorm aan het beleidsprogramma dat in 1999 door de Nederlandse, nationale overheid werd geïnitieerd. De nota staat de integratie van cultuurhistorische kwaliteiten en de toekomstige ruimtelijke inrichting van

Nederland voor en bepleit het actief tegengaan van de verschaling en de vervlakking van de leefomgeving: ‘Als er geen bewust cultuurhistorisch geïnspireerd beleid wordt gevoerd, wordt de unieke, in vele eeuwen opgebouwde kwaliteit overschaduwed door de herinrichting van de ruimte’ (OCW, VROM, LNV & VW, 1999-a: 6). De Nederlandse overheid heeft zich daarmee tot doel gesteld lokale identiteiten te versterken en ruimte te scheppen voor het behoud van de ‘cultuurhistorische identiteit’, waarmee zowel zichtbare als onzichtbare sporen in het landschap worden bedoeld. Deze ontwikkeling – in de nota vermeld als een contrapunt voor mondialisering - wordt beschouwd als een tegenreactie op de toenemende economische en culturele globalisatie, die de wereld zou dreigen te veranderen in een homogene ‘niet-plaats’ (Ashworth, Graham & Tunbridge, 2007: 65). Volgens Ashworth, Graham & Tunbridge (2007: 65) kan een dergelijke centrale benadering van lokale plaatsidentiteiten op zichzelf leiden tot een standaardisering in de manier waarop cultuurhistorie en planologie worden geïntegreerd, zodat zij menen dat ‘the local becomes the global in its reproduction of the same ‘local’ features’.

Uit de Nota Belvedere wordt duidelijk dat een kentering in het beleid voor de ruimtelijke vormgeving vanuit de visie van de overheid niet alleen wenselijk werd geacht, maar ook door middel van overheidsbeleid dient te worden gestimuleerd (Ashworth & Kuipers, 2002). Cultuur en cultuurhistorie worden beschouwd als ‘van vitale betekenis voor de samenleving en de individuele burger’. Cultuur wordt omschreven als datgene wat uitdrukking geeft aan wat ons bindt en tegelijkertijd ontplooiing van het individu voorstaat. Echter, de veronderstelling dat erfgoed een reflectie is van machtsstructuren in het landschap (Oakes & Price, 2008), leidt eveneens tot de conclusie dat erfgoed niet alleen verbindt, maar desgewenst bij machte is individuen en groepen uit te sluiten. Met de inzet van cultuurhistorische kwaliteiten om een gevoel van eigenheid onder de bewoners van een stad of streek te bewerkstelligen, creëert het Belvedereprogramma indirect afstand tot derden. Het idee dat erfgoed in eerste instantie en bovenal individuele en collectieve genoegdoening schenkt en culturele verrijking, dient volgens Ashworth, Graham & Tunbridge (2007) te worden afgedaan als een delusie.

Naast cultuurhistorische waarden als ontwikkeling en ontplooiing gaat de nota in op een aantal aspecten die de relevantie van het behoud van cultuurhistorische kwaliteiten in het landschap moeten duiden. Hoewel het aannemelijk is dat deze aspecten een rol kunnen spelen bij de motivatie bepaalde bouwkundige en landschappelijke elementen niet te willen vernietigen, biedt de nota vooralsnog slechts zicht op de belangen van een selecte groep overheidsmedewerkers. Uitspraken over ‘ruimtelijke ontwikkelingen als compensatie voor identiteitsverlies’ en ‘cultureel erfgoed als datgene wat een plek een identiteit verschaft’, doen ten onrechte het bestaan vermoeden van een lokale identiteit die slechts ontdekt dient te worden (Ashworth & Kuipers, 2002). Het is bovenal de vraag of de geëxpliciteerde behoefte aan nuances, herkenbaarheid en verscheidenheid onder bewoners van een stad, dorp of streek wordt gevoeld. Het Belvedereprogramma reflecteert in zichzelf de belangen en behoeften van de overheid als collectief, niet noodzakelijkerwijs de behoeften en belangen van de bewoners.

2.9. Levend erfgoed: enkele kanttekeningen

In navolging van Elerie & Spek (2009) wordt een parallel getrokken tussen levend erfgoed en levende veldnamen. Zoals is uitgewerkt in paragraaf 1.3 wordt met levende veldnamen verwezen naar de namen die in het dialect van een streek voorkomen (Bijers & van Bussel, 1991) en/of nog gebruikt worden

door mensen om over de landschappelijke omgeving te kunnen communiceren (Elerie & Spek, 2009). Dode of historische veldnamen, daartegen, zijn slechts bekend uit archiefmateriaal en hun betekenis kan alleen worden achterhaald door deze archieven te raadplegen (Bijers & Van Bussel, 1991). Elerie en Spek (2009) wijzen op de mogelijkheid historische veldnamen weer tot leven te wekken door herbenoemingen of de publicatie van naamkundige gegevens. Deze veldnamen zouden dan niet langer een functioneel onderdeel zijn van het agrarisch werkcollectief, maar voortaan gaan behoren tot het culturele en publieke domein van een woongemeenschap. Deze ideeën over levend erfgoed zijn gefundeerd met onderzoek dat Elerie & Spek (2009) in drie kleine dorpen in het Nationale Landschap Drentsche Aa verrichtten. Met betrekking tot het hergebruik van veldnamen in nieuwbouwwijken zijn enige kanttekeningen op hun plaats.

Allereerst is het onduidelijk of het publiceren van naamkundige gegevens afdoende is om historische namen in het taalgebruik van een gemeenschap te herintroduceren: herbenoemingen lijken een grotere kans van slagen te hebben. Vanwege ingrijpende, landschappelijke veranderingen is het echter goed mogelijk dat veel herbenoemingen in nieuwbouwwijken betrekking zullen hebben op landschappelijke elementen die op het oog niet langer inzicht verschaffen in de 'oorspronkelijke' betekenis van een naam. De kans bestaat dat een naam zodoende niet langer als betekenisdragend wordt ervaren, maar als een willekeurige verwijzing naar een plek. Zoals in paragraaf 2.2 is beschreven, is deze eigenschap inherent aan eigennamen. De overdracht van feitelijke informatie of de denotatie van eigennamen zou van minder belang zijn dan de conotatie of bijklank van eigennamen (Edelman, 2009). Echter, de aanname dat veldnamen dragers zijn van historische informatie (Beijers & Van Bussel, 1991) en erfgoed een middel is dat wordt ingezet voor de creatie en het management van (collectieve) identiteiten (Ashworth, Graham & Tunbridge, 2007), leidt tot de veronderstelling dat de communicatie van plaatsidentiteiten wel gebaat is bij de overdracht van feitelijke informatie via namen.

Om een plaatsverhaal via straatnamen te kunnen communiceren, dienen de namen in de eerste plaats opgemerkt te worden door de inwoners van een straat of wijk. In nieuwbouwwijken bestaat de groep inwoners hoofdzakelijk uit nieuwkomers die voor het eerst of op geheel nieuwe wijze in aanraking komen met de grond waarop hun huis wordt gebouwd. Volgens Elerie (2009) gebruiken nieuwkomers veldnamen nog steeds om zich een leefomgeving eigen te maken. In dit proces spelen de verhalen die aan de veldnamen kunnen worden gekoppeld een belangrijke rol. Ook autochtonen zouden veldnamen gebruiken om zich een landschap eigen te maken: zij doen dit door herinneringen vast te houden en door te geven, bijvoorbeeld aan nieuwkomers. Echter, de bevindingen vloeien voort uit een situatie waarin autochtonen en nieuwkomers elkaar eenvoudig kunnen ontmoeten binnen de grenzen van het voormalige werkdorp. Het is daarom mogelijk dat de uitwisseling van verhalen en herinneringen in veel nieuwbouwwijken in veel mindere mate plaats zal hebben en de koppeling tussen fysiek waarneembare vormen, menselijke praktijken en de relaties tussen mensen en het landschap (Stephenson, 2008) niet duidelijk is of ontbreekt. Aldus reist de vraag hoe vanzelfsprekend het behoud van levend erfgoed eigenlijk is.

3. Methode

3.1 Case study

Om een antwoord te kunnen formuleren op de vragen die in dit onderzoek zijn opgeworpen, is gebruik gemaakt van een case. De case betreft nieuwbouwwijk Het Onderdijks, een nieuwbouwwijk ten zuidoosten van Kampen (Overijssel), die zijn naam dankt aan de naam van het gebied waarin de woonwijk gebouwd is – tevens Het Onderdijks. In Het Onderdijks is voor de straatnaamgeving en de naamgeving van verschillende deelplannen gekozen voor het hergebruik van de veldnamen zoals die geïnventariseerd zijn en op enig moment in de tijd aan het landschap zijn toegekend. Om onduidelijkheid met betrekking tot de verwijzing naar referenten te voorkomen, wordt in de case study gebruik gemaakt van de term ‘voormalig’ Onderdijks om te verwijzen naar het landschap of het gebied zoals dat bestond voor de stadsuitbreidingen. Er wordt zodoende onderscheid gemaakt tussen ‘oud’ Onderdijks en het huidige Onderdijks (de woonwijk): dit lijkt gerechtvaardigd, want hoewel landschap geen statische entiteit is (Antrop, 2005), is het landschap door nieuwbouw in korte tijd ingrijpend veranderd. De bouw van de wijk is opgedeeld in drie fasen die ieder zijn opgedeeld in enkele buurten of deelplannen (zeven in totaal): in 2004 is begonnen met de bouw van fase 1. Op dit moment zijn drie van de zeven buurten (deels) voor bewoning geschikt gemaakt (de Bongerd, de Hoogte en de Paden) en kan de aanleg van twee buurten (de Bongerd en de Hoogte) als afgerond worden beschouwd.

3.2 Verantwoording van de case

Het Onderdijks is een nieuwbouwwijk, gebouwd op een plek die tot voor kort kon worden omschreven als niet-stedelijk landschap. Een relatief groot aantal straatnamen in de wijk (hoofdzakelijk in fase 2) is vernoemd naar veldnamen die in ‘oud’ Onderdijks werden gebruikt en op enig moment in de tijd zijn verzameld en genoteerd. Om het onderzoek tot een goed gevolg te kunnen brengen, werden een aantal eisen aan de case gesteld. Ten eerste dienden de veldnamen afdoende te zijn gedocumenteerd: duidelijk moest zijn welke namen er voor kwamen op welke plek. Daarnaast is rekening gehouden met de bereikbaarheid van de nieuwbouwwijk voor de onderzoeker en de mate waarin de onderzoeker bekend is met de kenmerken van de landschappelijke omgeving. Tot slot is de case geselecteerd op de mate waarin haar bewoners toegankelijk waren voor doeleinden van onderzoek: de wijkvereniging van Het Onderdijks bleek bereid de contacten tussen haar leden en de onderzoeker voor onderzoeksdoeleinden te willen faciliteren. Het Onderdijks voldeed aan alle eisen die aan de case werden gesteld.

3.3 Landschapsbeschrijving en veldnamen

In het kader van de case study is aan de hand van literatuur en verschillend kaartmateriaal een korte landschapsbeschrijving gemaakt van het voormalig Onderdijks. Het doel van deze landschapsbeschrijving was het in kaart brengen van opvallende, landschappelijke elementen die kenmerkend zijn voor het landschap waaraan de veldnamen zijn toegekend. Zodoende ligt de focus in deze deelstudie niet op typologie van het landschap zelf, maar op de relatie tussen landschappelijke elementen en de namen die mensen gebruikten om over de verschillende elementen in het landschap te kunnen communiceren. De landschapsbeschrijving functioneert als een onderdeel van het kader waarbinnen

een antwoord zal worden geformuleerd op de vraag welke rol veldnamen spelen in de identiteiten die inwoners aan hun woonomgeving (de wijk en haar directe omgeving) toeschrijven (deelvraag 1). Daarbij is hoofdzakelijk aandacht besteed aan de namen die door de gemeente Kampen zijn geformaliseerd en zichtbaar gemaakt in de wijk. Om die reden worden in de landschapsbeschrijving hoofdzakelijk veldnamen meegenomen die in nieuwbouwwijk Het Onderdijks zijn gebruikt om plekken te vernoemen.

3.4 Gemeentelijke correspondentie en beleidstukken

Om een antwoord te kunnen formuleren op de vraag tot welk doel de veldnamen zijn hergebruikt (deelvraag 2), is correspondentie tussen gemeenteleden van de gemeente Kampen en derden geanalyseerd. Alle correspondentie had betrekking op processen van naamtoekenning in fase 1 en 2 van Het Onderdijks. Om de keuze voor het hergebruik van veldnamen inzichtelijk te maken, zijn daarnaast enkele gemeentelijke beleidstukken geanalyseerd, waarin de gemeentelijke visie met betrekking tot de ruimtelijke ontwikkeling van (nieuwbouwwijk) Het Onderdijks is opgenomen. Deze stukken zijn: de Welstandsnota Gemeente Kampen uit 2004 en het voorontwerp voor het Bestemmingsplan IJsseldelta-Zuid uit 2009. Aangezien in het voorontwerp voor het Bestemmingsplan IJsseldelta-Zuid expliciet wordt terug verwezen naar de Nota Belvedere en de Nota Ruimte uit 2006, zijn ook deze nota's in de analyse betrokken. Alle beleidsstukken zijn publiekelijk toegankelijk en zonder tussenkomst van derden, via het internet verkregen.

3.5 Interviews

Het derde deelonderzoek heeft tot doel inzicht te verschaffen in de belevingswereld van de inwoners van nieuwbouwwijk Het Onderdijks. Zodoende is gekozen voor dataverzameling door middel van een kwalitatieve onderzoeksmethode, namelijk semi-gestructureerde interviews, waarbij een lijst met een vast aantal interviewvragen als leidraad diende (zie bijlage 1). Volgens Dunn (2010) zijn interviews een uitstekende methode om informatie over gebeurtenissen, meningen en ervaringen te achterhalen. Daarnaast bieden interviews de mogelijkheid dieper op antwoorden in te gaan.

In totaal zijn 11 interviews afgenomen, waarvan 1 dubbelinterview, met in totaal 12 respondenten in de leeftijd van 22 tot 62 jaar. Zes mannen en zes vrouwen werden voor het onderzoek geïnterviewd (zie bijlage 2). Alle leden van de wijkvereniging van Het Onderdijks werden via e-mail benaderd met het verzoek deel te nemen aan een interview naar de herkomst van straatnamen in de wijk: 8 respondenten werden op deze wijze in het onderzoek betrokken. De overige 4 respondenten werden door middel van persoonlijk contact benaderd. Om voldoende respons te genereren en onduidelijkheid rond het doel van de deelstudie zoveel mogelijk te voorkomen, is ervoor gekozen het onderwerp van de deelstudie op voorhand bekend te maken aan alle respondenten. Het is zodoende echter van belang enige voorzichtigheid in acht te nemen met betrekking tot de interpretatie van de betekenissen die respondenten aan (het hergebruik van) straatnamen toekennen.

Het deelonderzoek had tot doel een antwoord te formuleren op de vraag welke rol veldnamen spelen in de identiteiten die de bewoners van nieuwbouwwijk Het Onderdijks aan hun woonomgeving toeschrijven (deelvraag 3). Aldus is respondenten onder meer gevraagd naar hun kennis over de betekenissen en herkomst van namen in de wijk en de identiteiten of

betekenissen die zij aan de wijk toeschrijven. Wanneer respondenten niet op de hoogte bleken van het hergebruik van veldnamen in de wijk, werd hen dit gegeven halverwege het interview meegedeeld, zodat respondenten in de tweede helft van het interview kon worden gevraagd naar hun mening betreffende herbenoemingen. In alle interviews is gebruik gemaakt van kaartmateriaal waarop de huidige straatnamen in fase 1 en 2 van Het Onderdijks staan vermeld. Ook is respondenten halverwege het interview de kaart getoond die op afbeelding 2 zichtbaar is, gezamenlijk met lijst waarop alle veldnamen stonden uitgeschreven (deze lijst was complementair aan de kaart in afbeelding 2). Al het materiaal diende om het interview te ondersteunen en had tot doel de respondent te helpen bij het beantwoorden van interviewvragen.

4. Resultaten

4.1 Landschapsbeschrijving

Op afbeelding 1 is de historische topografische kaart van Overijssel van 1903 te zien. De kaart toont de omgeving rond het grensgebied tussen de stad Kampen, IJsselmuiden, Kamperveen en Wilsum en geeft een beeld van Het Onderdijs, zoals dat er rond 1886 uit moet hebben gezien. Op basis van de kaart op afbeelding 1 kan een landschappelijk beeld geschetst worden van Het Onderdijs. Een aantal elementen in het landschap vallen op, zoals de rivier de IJssel die van rechts onder tot links boven loopt. Andere zichtbare elementen zijn de wegen, de dijken en kolken, de stedelijke bebouwing rond de stad Kampen en het uiteenlopende verkavelingspatronen van de gemeentelijke gronden. Het Onderdijs is links van het midden van de kaart weergegeven en wordt geheel omsloten door dijken. De percelen in Het Onderdijs worden gekenmerkt door een onregelmatig verkavelingspatroon (zie kader afbeelding 1). Hier en daar is bebouwing (boerderijen) aanwezig; de gronden die omstreeks 1886 onder het grondgebied van de stad Kampen vielen, werden door de families die op de Keulenvoet, Den Eimbert en Nieuwe Scheer woonden gepacht (Schilder, 2006). De stippellijnen op de kaart geven de gemeentegrenzen weer tussen de vier gemeenten, die sinds 1 januari 2001 allen zijn opgenomen in de gemeente Kampen.

Het gebied waar nieuwbouwwijk Het Onderdijs zich bevindt maakt deel uit van het IJsseldal, dat onderdeel is van het rivierengebied (Berendsen, 2008: 91). Het rivierengebied bestaat hier uit rivierafzettingen van de Rijn en wordt gerekend tot de jonge rivierkleigronden (Berendsen, 2008). De meanderende vorm van de IJssel, die op de kaart in afbeelding 1 nog goed te zien is, zorgde vóór de aanleg van de dijken voor een natuurlijke ontwikkeling van kommen en stroomruggen of oeverwallen. Er traden geregeld overstromingen op die grof zandig materiaal afzetten direct langs de stroom en zo de oeverwallen vormden, en fijner materiaal verder van de stroom af in komvormige laagten (Colaris, 1978). Doordat de IJssel lange tijd een bescheiden stroom is geweest die slechts weinig materiaal transporteerde, vertoont het grondgebied (klei en veen) ten westen van de stad Kampen echter niet de duidelijke oeverwallen die gewoonlijk langs de grote rivieren gevormd worden. Pas in de middeleeuwen werd de rivier weer wat breder, waardoor zij meer stroomsnelheid kreeg en meer zandig materiaal ging aanvoeren dat in de delta van de IJssel werd afgezet (Herwijnen et al., 1986). Echter, door de bedijking die rond de IJssel heeft plaats gevonden, kan de rivier zich niet meer verleggen en vindt de afzetting van materiaal nog uitsluitend plaats in de uiterwaarden, het gebied buiten de dijken (Berendsen, 1997).

Op afbeelding 1 is het resultaat van de uitgebreide bedijking rond de Onderdijs Polder goed te zien. Sommige dijken zijn opvallend kronkelig van vorm; volgens Colaris (1978) een belangrijke component in het rivierkleigebied dat dikwijls met dijkdoorbraken van doen had. Op de plek waar een dijkdoorbraak plaats had gevonden, ontstond meestal een diep gat met water, een zogenaamde kolk – ook wel wiel genoemd - waarna een nieuw stuk dijk om het water heen werd aangelegd. Uit de kaart op afbeelding 1 wordt duidelijk dat Het Onderdijs dikwijls moet zijn overstroomd. Door de tijd heen is een groot aantal kolken ontstaan direct achter de Veenendijk, die het grondgebied van de stad Kampen scheidt van Kamperveen, een klei-op-veen gebied dat vanaf ongeveer 1200 na Chr. werd ontgonnen (Ten Hove, 2005). Bij dergelijke dijkdoorbraken wordt rond de kolken veel zand afgezet, zodat op die plekken zogenaamde overslaggronden ontstaan: gronden met een (grof)zandige bovenlaag (Colaris, 1978). Na de aanleg van de IJsseldijk, die in het noorden

aansluit op de Slaper en in het zuiden op de Venendijk en de Zalkerdijk, vormde het water voor de Venendijk niet langer een bedreiging.

Volgens Schilder (2006) ontstond tussen de IJsseldijk, de Slaper en de Venendijk De Onderdijks Polder, een naamkundige verwijzing naar een landschappelijk gebied waarvan de waterstanden door de mens worden gereguleerd (Berendsen, 1997). De polder zou zijn naam danken aan de dijk bij het oude buurtschap Onden of Oenen (zie afbeelding 1), die nu Veenendijk wordt genoemd (Gerlofsma, persoonlijke communicatie, 21 juni 2011). Omdat het woord polder voor het eerst werd gebruikt voor opgeslibde stukken land die grenzen aan de zee of aan rivieren (Berendsen, 1997), is het mogelijk dat het woord polder al voor de volledige indijking van het gebied werd gebruikt. Hoe het ook zij, het is duidelijk dat de mens een grote rol heeft gespeeld bij het in cultuur brengen van het gebied. Op de kaart in afbeelding 1 zijn drie (houten) molens zichtbaar die waarschijnlijk functioneerden als polderbemaling. Voor de indijking en de ontginningen van het lager gelegen veen moet het gebied een moerassige, natte wildernis zijn geweest die niet geschikt was voor bewoning en bebouwing (Schilder, 2006). Volgens Vink en Van Zuilen (1967) bestaat het gebied in de Onderdijks Polder uit gronden van matig zandige en lichte, jonge rivierklei op een ondergrond van kalkarme zware klei, grenzend aan een gebied van veen op zware klei. Voor de pachters in het gebied betekende dit dat de gronden vooral geschikt waren voor weidebouw en in mindere mate voor akkerbouw. Verschillende namen die door mensen aan de percelen zijn toegekend, zoals de Koeweide herinneren aan een dergelijk gebruik van de gronden (zie afbeelding 2).

De veldnamen Lange Akker en Bouwkamp die op de kadasterkaart in afbeelding 2 zijn ingetekend, doen vermoeden dat er toch sprake is geweest van enige akkerbouw in Het Onderdijks. Tevens zijn op de kaart in afbeelding 1a witte velden zichtbaar die in gebruik waren als bouwland. Mogelijk werd een dergelijk gebruik van de gronden door een goede ontwatering en verbeterde bemestingsmethoden haalbaar (Berendsen, 2008). Uit de verhalen van een vroegere bewoonster van Den Eimbert in Het Onderdijks blijkt dat het gebied echter ook rond het midden van de twintigste eeuw nog een aantal moerassige, onbruikbare velden heeft gekend, waar riet en wilgen rond groeiden. Zo beschrijft zij het Onland, een stuk land van ongeveer twintig hectare, als een gevaarlijke plek waar zij als kind niet mocht komen (Kloek, persoonlijke communicatie, 28 juni 2011). Het verhaal is in overeenstemming met de typering door Schönfeld (1950: 9), die onland beschrijft als een benaming voor slecht, moerassig land dat 'haast meer water dan land is'. Het is mogelijk dat de stroken land in het Noordwesten van de Onderdijks Polder, waar ook het Onland ligt, natter en lager gelegen zijn (geweest) dan het omringende land, vanwege een oude rivierarm die hier lang geleden heeft gestroomd (Leeffers, persoonlijke communicatie, 21 juni 2011). De Oude IJssel of 't Olde Iesseltien herinnert aan het water dat het gebied voor de volledige indijking moet hebben doorsneden (zie afbeelding 1 en 2).

Karakteristiek voor deze lager gelegen gebieden of kommen, is het vóórkomen van riet en wilgen(griend) (Berendsen, 2008). Uit de kaart op afbeelding 2 is af te leiden dat mensen dergelijke begroeiing ook in de Onderdijks Polder moeten hebben opgemerkt, waarna zij namen zoals Twiegweerd - dialect voor Twijgwaard: waard verwijst hier naar een stuk land dat buitendijks langs de IJssel gelegen is geweest en waar wilgen stonden, maar het wordt ook gebruikt voor 'een landstreek, door rivieren omsloten' (Schönfeld, 1950: 45) - en Rietkamp aan deze stroken grond hebben toegekend. Het is mogelijk dat de boomgaarden die ook veel in het gebied voorkwamen - en nog voorkomen- op de wat hoger gelegen gronden lagen, waar het land wat droger moet zijn geweest en wellicht kalkrijker. De boomgaarden werden in de

4.2 Besluitvorming gemeente Kampen

4.2.1 Oude namen in een nieuwe wijk

In Het Onderdijks is voor de verschillende deelplannen en de afzonderlijke straatnamen geput uit namen die kunnen worden getraceerd naar een document waarop verschillende veldnamen en zijn genoteerd (zie afbeelding 2). Dit document is in bezit van de gemeente Kampen en is tevens via de website van de wijkvereniging De Onderdijker voor publiek toegankelijk en downloadbaar. Het vermoeden bestaat dat het document gebaseerd is op een kadastrale kaart uit de Kadastrale Atlas (Kampen, sectie C) van Overijssel uit 1832. Deze kaart toont de situatie zoals die was voor grootschalige ingrepen in de ruimtelijke ordening door industrialisaties, modernisering van het agrarische bedrijf, ontginningen, ruilverkavelingen, inpolderingen en de aanleg van de moderne infrastructuur voor verkeer en waterbeheersing, en verschaft veel inzichten over de mensen die rond 1832 in het gebied woonden, welke economische activiteiten zij ontplooiden en waartoe de verschillende percelen werden gebruikt (Evertse-Crinice Le Roy, 2007). Omdat de kadastrale kaart plus bijlagen geen informatie verschaffen over de perceelnamen, moet worden aangenomen dat deze mogelijk later zijn geïnventariseerd en ingetekend.

Uit correspondentie tussen medewerkers (het betreft een adviesnota aan de burgemeester en wethouders) van de gemeente Kampen is naar voren gekomen dat het projectteam Stadsuitbreiding Onderdijks in 2001 met een voorstel is gekomen voor straatnamen in fase 1 van het Onderdijks. In de adviesnota staat vermeld dat de naamgeving van de straten aan zou moeten sluiten bij het thema van de hele wijk. Het thema van de wijk luidt 'het Rivierenlandschap', waarmee de gemeente Kampen wil verwijzen naar 'specifieke historische plekken of activiteiten die daar hebben plaatsgevonden' (Gemeente Kampen, persoonlijke communicatie, 7 augustus 2001). Enkele van de voorgestelde namen zijn Stroomrug, Rivierduinen, Kreekrug, Olde Bongerd en Meidoornhagen, waarvan sommigen op later tijdstip om uiteenlopende redenen zijn gewijzigd (zie bijlage 3). Hoewel de straatnaam Olde Bongerd uiteindelijk is gewijzigd naar Ijsselvallei, valt deze naam op door de koppeling met de veldnamen die in fase 2 van Het Onderdijks zijn gebruikt voor naamgeving van de straten. De naam Korte Rille, voorgesteld als alternatief voor 't Akkertje, wijkt om eenzelfde reden af van de overige namen die uiteindelijk aan de straten in fase 1 van het Onderdijks zijn toegekend.

De adviesnota aan burgemeester en wethouders van 30 augustus 2005 biedt enig inzicht in de straatnaamkeuze voor fase 2, en laat weten dat een naamgeving die aansluit bij die van fase 1 zorgt voor eenheid. Omdat in fase 1 gebruik is gemaakt van plaatselijke veldnamen en namen die kenmerkend zijn voor het rivierenlandschap, is in fase 2 geput uit een lijst met veldnamen die uit het gebied zelf afkomstig zijn. Uit mailcontact tussen een medewerker van de gemeente Kampen en een medewerker van het gemeentearchief Kampen op vrijdag 8 juli 2005, blijkt dat voor de naamgeving van de straten in fase 2 is gezocht naar de aanwezigheid van veldnamen in Het Onderdijks (zie bijlage 4). De veldnamen zijn in een lijst gezet en verstuurd naar de gemeente Kampen, alwaar de lijst mogelijk is doorgespeeld naar de straatnamencommissie die de namen heeft toegewezen aan de straten (Van Mierlo, persoonlijke communicatie, 8 maart 2011).

Omdat de kadastrale kaart van het 'Onderdijks' uit 1832 – het document met ingetekende veldnamen - in het bezit is van de gemeente Kampen, is het goed denkbaar dat deze in elk geval is gehanteerd bij de toekenning van de namen in fase 2. Niettemin blijkt een groot deel van de geïntroduceerde namen niet te zijn toegekend aan een straat die overeenkomt

met de specifieke locatie waaraan de naam eerder toegekend is geweest, zodat het vermoeden bestaat dat de lijst onafhankelijk van de tekening is gebruikt. Ook zijn enkele veldnamen, waaronder Onland en Lange Akker, die zijn gebruikt voor de straatnaamtoekenning, vernoemd naar delen van het landschap die niet in de bouwplannen zijn opgenomen.

4.2.2 Uitwerking thema Het Rivierenlandschap

De keuze voor het thema ‘Rivierenlandschap’ hangt sterk samen met de interpretatie van de ruimtelijke ontstaansgeschiedenis van de gemeente Kampen. De gemeente Kampen stelt dat ‘de streekeigen kenmerken van Kampen en het rivierenlandschap waarden zijn die zich sterk manifesteren in de nieuw te bouwen woonwijk’ (Gemeente Kampen, 2004: 14-15). Met dit thema wil de gemeente zowel in de manier waarop met water wordt omgegaan in de wijk als in de benoeming van de straten terugverwijzen naar de geschiedenis van het gebied. Uit de Welstandsnota blijkt dat binnen de gemeente Kampen verschillende gebieden worden onderscheiden, waarvoor gebiedsgerichte criteria zijn opgenomen die dienen als leidraad of inspiratiebron bij het realiseren van bouwplannen. Voor het tot stand komen van de criteria is gezocht naar een zekere samenhang in stedenbouwkundige, landschappelijke en/of architectonische kenmerken waarin onder meer de functie, de ontstaansgeschiedenis en de ruimtelijke verschijningsvorm doorslaggevend zijn. Het rivierenlandschap, waartoe ook ‘oud’ Onderdijs kan worden gerekend, wordt vermeld als een van de vijf landschapstypes die het buitengebied van de gemeente Kampen rijk is.

De Welstandsnota (Gemeente Kampen, 2004) laat weten dat in april 2004 voor het nieuwbouwproject Onderdijs al algemene en specifieke welstandscriteria zijn ontwikkeld, die niettemin integraal onderdeel uitmaken van de welstandsnota. Hoewel de specifieke welstandscriteria enigszins af kunnen wijken van de algemene welstandscriteria zoals genoemd in de Welstandsnota van 2004, is duidelijk dat de gemeente Kampen zich met de bouw van Het Onderdijs tot doel heeft gesteld een ‘aantrekkelijke, ruim opgezette woonwijk met veel groen’ te realiseren ‘die in al haar verscheidenheid toch een eenheid is en die goed past in het Kamper rivierenlandschap’ (Gemeente Kampen, 20 september 2011; Gemeente Kampen et al., 20 september 2011). Deze visie sluit aan bij het idee dat de rijke historie van Kampen waarden in zich draagt die niet alleen behouden, maar ook versterkt dienen te worden door middel van ruimtelijk beleid (Gemeente Kampen, 2004). Deze visie staat niet op zichzelf, maar komt allereerst tot uiting in de Nota Belvedere en de Nota Ruimte uit 2006 waarin het kabinet de visie op de ruimtelijke inrichting van Nederland tot uiting brengt.

De Nota Belvedere wijst Kampen aan als een van de 105 Nederlandse ‘cultuurhistorisch belangrijkste steden’, gelegen in een gebied met ‘hoge historisch-geografische waarden’ (OCW, LNV, VROM & VW, 1999-b: 13-15). Hoewel niet expliciet vermeld, is het voor de hand liggend deze titelatuur grotendeels toe te schrijven aan de aanwezigheid van De IJssel die wordt vermeld als een van de belangrijke verdedigingslinies en stellingen die Nederland rijk is. Op basis van criteria zoals zeldzaamheid, gaafheid en representativiteit, zijn eveneens een aantal Belvederegebieden vastgesteld, waarmee ‘de instandhouding, versterking en verdere ontwikkeling van (de) cultuurhistorische identiteit door een betere benutting van cultuurhistorische kwaliteiten bij ruimtelijke aanpassing’ wordt beoogd (OCW, LNV, VROM & VW, 1999-b: 4). Voor elk van deze gebieden is ‘de’ cultuurhistorische identiteit vastgesteld, bestaande uit karakteristieken en fysieke dragers. Kampereiland en

Mastenbroek, hoofdzakelijk agrarisch gebied behorend tot de gemeente Kampen, worden in de nota aangewezen als een Belvederegebied dat zijn karakteristieken – een gebied van zeeklei-, rievierklei- en veenontginningen - dankt aan de ligging in de voormalige IJsseldelta. Behoud en ontwikkeling van de cultuurhistorische identiteit op grond van streek- en bestemmingsplannen, wordt gestimuleerd.

De gemeente Kampen sluit zich in het bestemmingsplan voor de ontwikkeling van de IJsseldelta Zuid, waar ook nieuwbouwproject Het Onderdijs in opgenomen is, aan bij de aanbevelingen die in de Nota Belvedere zijn gedaan: ‘werken in de Belvederetrant betekent voortbouwen op het aanwezige erfgoed (zichtbaar en onzichtbaar) als inspiratiebron voor nieuwe ontwikkelingen’ (Enserink & De Rijke, 2009: 12). De volwaardige integratie van cultuurhistorie wordt genoemd als een belangrijke bijdrage aan de identiteit en de ruimtelijke kwaliteit van een gebied. De gemeente Kampen lijkt met de beoogde, volwaardige integratie van cultuurhistorie een integrale aanpak voor de inrichting van de ruimte voor ogen te hebben, die ook het hergebruik van (historische) veldnamen in de vorm van straatnamen plausibel maakt. Aldus wordt met de keuze voor het thema ‘Rivierenlandschap’ in Het Onderdijs gehoor gegeven aan een ontwikkeling die binnen Nederland op grote schaal wordt gestimuleerd, namelijk het behoud en de ontwikkeling van ‘de’ lokale, cultuurhistorische identiteit.

4.2.3 Identiteit en de functie van veldnamen

In navolging van Ashworth, Graham & Tunbridge (2007) wordt aangenomen dat plaatsidentiteiten sociale constructies zijn die een aantal functies dienen. Het beoogde behoud en de gewenste versterking van ‘de’ cultuurhistorische identiteit van (de verschillende landschapstypen binnen) de gemeente Kampen, moet zodoende niet als doel op zich, maar als middel worden beschouwd. De gemeente Kampen spreekt ten onrechte van streekeigen kenmerken en het rivierenlandschap als cultuurhistorische of intrinsieke waarden: het thema ‘rivierenlandschap’ beschrijft geen waarde in zichzelf, maar geeft uiting aan de landschappelijke waardering die in de gedaante van een identiteit wordt toegeschreven aan een gebied. Onzichtbaar cultureel erfgoed in de vorm van (historische) veldnamen functioneert als een kapstok waaraan dergelijke identiteiten kunnen worden opgehangen. In onderstaande paragrafen volgt een korte beschrijving van de rol die historische veldnamen spelen binnen de complexe structuren van het talige landschap in Het Onderdijs.

Aangenomen wordt dat de gemeente Kampen volgens het principe van de power-relations in staat is bepaalde representaties te communiceren naar anderen. De gemeente Kampen wenst Het Onderdijs als een woonwijk met bepaalde, bijzondere eigenschappen te profileren en haar als een aantrekkelijk product in de markt te zetten. Kampen wordt beschreven als een ‘stad vol mogelijkheden’, met ‘prachtige historische panden en een beschermd stadsgezicht’ (Gemeente Kampen et al., 20 september 2011). De gemeente Kampen wil Het Onderdijs bovendien samen met andere belanghebbenden profileren als een ‘mooie plek tussen stad en IJssel’, waar duurzaamheid en het zuinig omgaan met bronnen centraal staan. De koppeling van Het Onderdijs met de historische Kampen dient zodoende een duidelijke marketingfunctie: door de veronderstelde, eigen identiteit te communiceren, hoopt de gemeente Kampen toekomstige bewoners én investeerders te interesseren voor het wonen in Het Onderdijs. Daartoe worden verschillende representaties van plaatsidentiteiten aangesproken, waaronder die welke behoren tot het talige landschap.

Het hergebruik van (historische) veldnamen in Het Onderdijks kan worden beschouwd als een vertolking van deze wens op kleinere schaal, en dient in combinatie met het thema 'rivierenlandschap' eveneens het unieke karakter van nieuwbouwproject Het Onderdijks te benadrukken. Niettemin is de, al dan niet geleidelijke, overgang van veldnamen in straatnamen geen uniek gegeven, en zijn inmiddels op andere locaties nieuwbouwprojecten gerealiseerd waar een vergelijkbaar thema is uitgewerkt (Dominicus, 2007; Stelma, 2009). Het Onderdijks, het *self*, wordt zodoende gepresenteerd als een plek die uniek is in haar soort, maar is dat slechts tot op zekere hoogte. Vanuit het oogpunt van het good-reasons-principe heeft de gemeente Kampen bovendien rekening te houden met de wensen, attitudes, waarden en smaken van (potentiele) bewoners, investeerders en andere belanghebbenden. De wens een wijk te realiseren waar duurzaamheid en het zuinig omgaan met bronnen centraal staan (Gemeente Kampen et al., 20 september 2011), sluit aan bij de visie van de gemeente Kampen met betrekking tot cultureel erfgoed, en wordt ongetwijfeld ingegeven door een zekere 'tijdgeest'. Wensen, waarden, attitudes en smaken komen ook tot uiting in de definitieve keuze voor bepaalde straatnamen en de deselectie van anderen. Mogelijk wordt de keuze voor het hergebruik van bepaalde veldnamen, en niet anderen, ingegeven door de doelen die met het hergebruik worden nagestreefd.

Volgens Ashworth, Graham & Tunbridge (2007) dienen plaatsidentiteiten, naast de constructie van plaatsbeelden voor promotiedoeleinden, nog een drietal functies, zoals beschreven in paragraaf 2.6. Deze zijn het versterken van de identificatie van mensen met hun overheden, de promotie van politieke ideologieën die het recht legitimeren om macht over anderen uit te oefenen en de identificatie van individuen met sociale groepen. Het gedachtegoed van de Nota Belvedere wordt in de Welstandsnota uit 2004 en de voorontwikkeling van het bestemmingsplan IJsseldelta Zuid uit 2009 aangedragen als een legitimatie voor de ruimtelijke inrichting van Het Onderdijks, zoals die door de gemeente Kampen is beoogd en inmiddels voor een deel is gerealiseerd. Zoals is beargumenteerd, kan het hergebruik van (Gemeente Kampen et al., 20 september 2011) veldnamen als straatnamen in dit licht worden beschouwd.

Daarnaast is het mogelijk dat de gemeente Kampen met behulp van zichtbaar en onzichtbaar cultureel erfgoed de identificatie van mensen met hun overheden en de identificatie van individuen met bepaalde sociale groepen hoopt te bewerkstelligen. De gemeente Kampen richt zich met nieuwbouwproject Het Onderdijks niet alleen op de huidige inwoners van de gemeente Kampen, maar presenteert Het Onderdijks bovendien als een wijk die interessant kan zijn voor forensen (Gemeente Kampen et al., 20 september 2011). Het is daarom mogelijk dat erfgoed in de koppeling van Het Onderdijks met de historische stad Kampen niet alleen als promotie-instrument dienst doet, maar ook de identificatie van toekomstige inwoners van Het Onderdijks met de gemeente en de stad Kampen moet helpen bespoedigen.

4.3 Interviews

Hieronder volgt de uiteenzetting en analyse van de onderzoeksresultaten die met behulp van interviews zijn verzameld. Hoewel de lijst met interviewvragen die voorafgaand aan de interviews is geformuleerd de volgorde waarin de vragen werden gesteld en beantwoord grotendeels vorm gaf, is het de interpretatie van de onderzoeker dat de antwoorden op de afzonderlijke vragen niet in gelijke mate hebben bijgedragen aan de inzichten die tijdens het interviewen zijn opgedaan: sommige onderwerpen of thema's bleken tijdens het interviewen prominenter te zijn dan anderen en stijgen boven de afzonderlijke antwoorden op de interviewvragen uit. Om die reden zijn de resultaten in vijf paragrafen uiteengezet, waarbij zowel het theoretisch kader als de thema's die tijdens en na de interviewsessies uit de data 'naar voren kwamen' als leidraad zijn genomen.

4.3.1 De betekenis en herkomst van straatnamen

Tijdens de interviews werd aan respondenten de vraag gesteld of zij de betekenis en/of herkomst van hun eigen straatnamen en andere straatnamen in de wijk konden omschrijven. Respondenten geven aan een duidelijke samenhang tussen de straatnamen in de wijk te bespeuren in de vorm van een of meerdere thema's. Veel genoemde thema's zijn het water, het (rivieren)landschap en de bodem of grond. Verreweg de meeste respondenten motiveren de keuze voor deze straatnamen door spontaan te verwijzen naar de plek waar Het Onderdijs gelegen is, de nabijheid en vormende invloed van de IJssel. Verschillende straatnamen, waaronder IJsselvallei, Kolk en Meander worden genoemd als voorbeeld ter illustratie van het thema water en/of rivierenlandschap.

'Wat ik weet is dat wij wonen in een wijk met namen die te maken hebben met het eh.. rivierengebied, he, dus allerlei landschapselementen van het rivierengebied.' (respondent 10, man, 62 jaar)

Het onderscheid tussen de straatnamen in de drie fasen van Het Onderdijs wordt door verschillende respondenten waargenomen. Omdat fase 3 nog in aanbouw is en niet aan een doorgaande weg ligt, geven respondenten aan niet of slechts vagelijk op de hoogte te zijn van de namen in dit deel van de wijk. De vergelijkende analyse van de straatnamen richt zich aldus hoofdzakelijk op de namen in fase 1 en 2 in Het Onderdijs. Opgemerkt wordt dat naamkundige verwijzingen naar het rivierenlandschap, de IJssel of het thema water vooral betrekking hebben op de straatnamen in fase 1, maar in fase 2 geheel of gedeeltelijk lijken te ontbreken. Respondenten bestempelen straatnamen zoals Eimbrink, Lange Rille en Twiegweerd als 'vreemd' en zij kunnen deze namen doorgaans moeilijk plaatsen. Ook valt op dat respondenten die zeggen weinig kennis van de straatnamen in de wijk te hebben en/of een geringe kennis van de betekenis van toponymische elementen, over het algemeen minder verschillende thema's binnen de wijk zeggen te kunnen benoemen.

Verschillende respondenten spreken het vermoeden uit dat de straatnamen in fase 2 verwijzen naar de cultuurhistorie van de grond waarop de wijk is gebouwd. Niettemin geven zij aan weinig kennis te bezitten over de betekenis of de herkomst van deze straatnamen. De term 'veldnaam' wordt doorgaans niet in verband gebracht met de straatnamen in fase 2 en, bij navraag, niet of slechts vaag herkend. Een enkeling blijkt op de hoogte van één of meerdere verhalen over de betekenis of herkomst van de straatnamen: dikwijls komen deze ter sprake in de communicatie tussen burens, vrienden of collega's.

Ook ouderen blijken met betrekking tot de betekenis en herkomst van straatnamen een bron van informatie.

'Nou, daar [het Onland] hebben we het een keer op het werk over gehad. Er kwam iemand te wonen aan het Onland en toen zei zo'n oude man: nou, dat ze dat nou Onland kunnen noemen. En vroeger was dat afschuwelijk, Onland, want daar kon je niks mee en dat was verschrikkelijk land. Nou, zegt hij, en dan kom jij aan het Onland te wonen...' (respondent 5, vrouw, 30 jaar)

Respondenten geven doorgaans aan niet actief op zoek te gaan naar de betekenis en/of herkomst van de straatnamen in de wijk. Kennis over de betekenis van namen beperkt zich opvallend vaak tot de eigen straat en omliggende straten. Namen die worden bestempeld als vreemd of 'raar' wekken wel nieuwsgierigheid op en vormen zodoende af en toe onderwerp van gesprek in de communicatie met derden. Wanneer wordt gevraagd naar de mogelijke betekenis van straatnamen in de wijk, valt op dat respondenten namen proberen te relateren aan zichtbare, landschappelijke omgevingselementen in en rondom de wijk. Zo wordt de naam Bongerd of Boomgaard gerelateerd aan de appelboomgaard die zich, ten opzichte van de stad Kampen, achter de wijk bevindt.

Namen die informatie in zich dragen over (de vorming van) het landschap worden door meerdere respondenten gebruikt in de beschrijving van de landschappelijke omgeving van Het Onderdijks. Ook respondenten die aangeven 'niets te weten' over de betekenis of herkomst van de straatnamen in de wijk, hanteren termen zoals 'de uiterwaarden', 'bouwlandjes' en frasen zoals 'zo'n dijk met van die hoge bomen'. Hoewel respondenten de term veldnaam niet bezigen en zeggen deze term niet te kennen, maken zij, mogelijk onbewust, toch gebruik van namen die als veldnaam kunnen worden aangemerkt en/of een verwijzing naar het rivierenlandschap in zich dragen.

'...maar zo bij Palland [het tuincentrum, resp.], daar kon je vroeger zo over zo'n bomenweg fietsen eh eh.. dan kwam je bij de Slaperd uit en de Zwartendenijk, dat soort gebieden...' (respondent 4, vrouw, 39 jaar)

4.3.2 De functies van straatnamen

Volgens Elerie en Spek (2009) dienen straatnamen net als veldnamen een praktisch nut in de ruimtelijke oriëntatie en de communicatie tussen mensen: de namen vormen samen een mentale kaart van het landschap en roepen allerlei associaties, betekenissen en voorstellingen op. Uit de verhalen van respondenten blijkt dat de straatnamen in de wijk uiteenlopende associaties en voorstellingen oproepen, aan de hand waarvan een naam bijvoorbeeld het stempel 'mooi', 'chique' of 'niet zo fraai' ontvangt. Ook blijken respondenten graag te fantaseren over de betekenis en/of herkomst van namen, en abstraheren zij toponymische kernelementen uit namen om de betekenis en de clustering van straatnamen te kunnen verklaren.

Uit de interviews komt naar voren dat thema's en straatnaamclusters een praktisch nut dienen in de ruimtelijke oriëntatie in de wijk: respondenten groeperen namen op basis van allerhande voorstellingen en betekenissen en weten zo hun weg door de wijk te vinden. Vervolgens kan de geografische spreiding van bekende namen worden gebruikt om de betekenis van nieuwe namen te interpreteren en deze te lokaliseren. Straatnamen staan zodoende niet op zichzelf, maar functioneren binnen een structuur die het talig landschap kan worden genoemd (Ben-Rafael, 2009). Zichtbare, landschappelijke elementen die

verbonden zijn aan dit talige landschap spelen een vergelijkbare rol in de ruimtelijke oriëntatie. Hoewel respondenten zeggen weinig waarde te hechten aan de namen in de wijk, geven zij aan te handelen vanuit de verwachting dat het landschap en de namen die aan het landschap zijn toegeschreven in samenhang met elkaar bestaan.

'Er was een meisje en die woonde aan de Keulvoet en toen dacht ik dus echt van dat moet dan wel bij de Keulvoet [bedoelt de boerderij], dat moet daar dan wel ergens zijn. Dat heb ik echt nooit gesnapt waar die straat nou was en toen op een gegeven moment bleek dat gewoon bij school te zitten. En toen dacht ik van: daar had ik nooit de Keulvoet [straat] gaan zoeken.' (respondent 5, vrouw, 30 jaar)

De reacties van een aantal respondenten op het hergebruik van namen in Het Onderdijks biedt verder zicht op het gebruik van straatnamen in de wijk. Tijdens de interviews werd aan respondenten een kadasterkaart voorgelegd met ingetekende percelen en de bijbehorende veldnamen. Na een korte toelichting op de kaart en het hergebruik van veldnamen in Het Onderdijks, merkten drie respondenten spontaan op dat de lokatie van een groot deel van de straatnamen niet overeenkomt met de lokatie van het perceel waaraan de naam ontleend is. Hoewel geen van deze respondenten voor het interview op de hoogte was van het hergebruik van namen in Het Onderdijks, gaven zij toch aan een zekere meerwaarde toe te kennen aan een nauwkeuriger hergebruik van de namen in Het Onderdijks. Enerzijds lijkt deze wens ingegeven te worden door de behoefte de betekenissen van straatnamen, waar mogelijk, aan landschappelijke elementen te kunnen koppelen voor de ruimtelijke oriëntatie (zie voorgaande quote). Anderzijds is het mogelijk dat respondenten hangen naar een zekere continuïteit in het gebruik en, bijhorend, de naamgeving van het landschap, ook, of vooral, als dat landschap door verstedelijking sterk is veranderd (zie Lowenthal, 1998, via Ashworth, Graham & Tunbridge, 2007).

'Ik denk niet dat je op de meter nauwkeurig zou moeten reproduceren om het maar vast te kunnen houden. Anders is het bijvoorbeeld bij een monument. Dan is het leuk als het monument op de plek komt te staan waar ook ooit eens iets is gebeurd.' (respondent 3, man, 45 jaar)

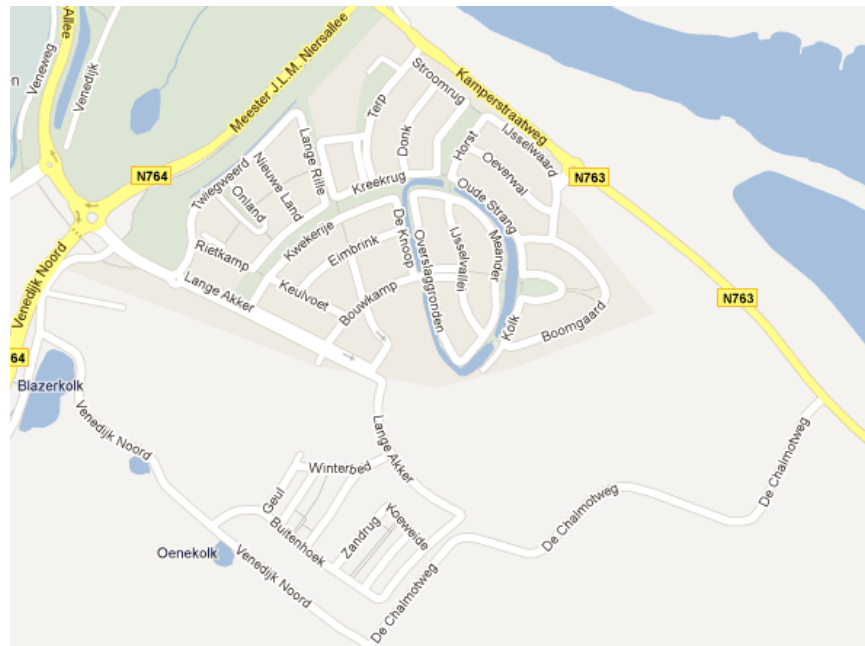
Niettemin gaf een vierde respondent na bevraging aan het belang van herbenoemingen niet in te zien, en zodoende ook geen meerwaarde toe te kennen een nauwkeuriger toekenning van de veldnamen aan straten in de wijk (zie bovenstaande quote). Zijn visie op erfgoed en landschap is interessant, omdat deze duidelijk geen aansluiting vindt bij de holistische visie op landschap die volgens Scazzosi (2004) en Antrop (2005; 2006) de afgelopen decennia wijdverspreid is geraakt, en waarin het landschap en alle tastbare en niet-tastbare elementen die daar deel van uitmaken, waaronder de veldnamen, als monument kunnen worden beschouwd.

4.3.3 Het Onderdijks: een niet-plek?

Respondenten bleken voor de bouw van de woonwijk doorgaans niet of nauwelijks bekend te zijn met Het Onderdijks. Een groot aantal respondenten geeft aan af en toe langs het gebied te zijn gekomen via de wegen die langs Het Onderdijks voeren: de Kamperstraatweg, de Chalmotweg en de Venendijk (zie afbeelding 3). Enkele respondenten beschrijven Het Onderdijks als een plek waar men heen ging om te wandelen, te fietsen, pony te rijden of andere

ontspannende activiteiten te ondernemen. Vaker betreft het een plek die ‘toevallig’ gelegen is tussen twee bestemmingen in. Hiervoor lijken in ieder geval drie verklaringen te bestaan. Allereerst kan de geringe bekendheid van respondenten met het voormalige Onderdijs worden gezocht in de afstand van het gebied tot de voormalige woonplaats van respondenten. Een groot deel van de respondenten heeft zich vanuit dorpen en steden in de omgeving van Kampen in Het Onderdijs gevestigd, zodat een (sporadisch) bezoek aan de stad Kampen zich veelal beperkte tot de binnenstad. Het Onderdijs kan bovendien worden omschreven als een plek waar respondenten doorgaans weinig direct belang bij hadden: men reed langs de weilanden, maar ging het gebied niet binnen. Tot slot omschrijven respondenten Het Onderdijs als een plek die door de gebrekkige infrastructuur slecht toegankelijk was, waardoor men feitelijk ‘gedwongen’ werd het gebied rond te gaan.

‘Het [Onderdijs] was op zich niet een opvallend gebied natuurlijk, hè. Het is gewoon platteland met hier en daar een boerderij. In de zomer ziet het er op zich fraai uit, maar ja, dat doet de rest van het gebied hier ook wel.’ (respondent 10, man, 62 jaar)

Afbeelding 3. Plattegrond van Het Onderdijs. Bron: Google Maps.

In de interviews is tevens de naamgeving en de perceptie van het gebied, het voormalige Onderdijs, ter sprake gebracht. Volgens Tuan (1991:688) is ‘naming power’, een manier om van een plaats een plek te maken, waaraan identiteiten kunnen worden toegeschreven. Respondenten blijken dikwijls niet bekend met de ouderdom en herkomst van de naam van de wijk; een respondent merkte op van mening te zijn dat de naam ‘Het Onderdijs’ recentelijk moet zijn bedacht door de gemeente Kampen als naamgeving voor de woonwijk. Dit gegeven sluit aan bij de perceptie van het gebied zelf, dat wordt omschreven als een niet-duidelijk afgebakend en omgrensd gebied. Samengevat beschrijven respondenten het voormalige Onderdijs als hoofdzakelijk weilanden met hier

en daar een boerderij, dat sterke gelijkenis vertoonde met het direct omringende landschap en zich zodoende niet duidelijk van andere plekken onderscheidde. Betekent dit dat het voormalige Onderdijks voor deze respondenten gold als een niet-plek? Hoewel respondenten tijdens de interviews refereren aan Het Onderdijks als een *plek* (met een locatie, materiële vorm en betekenissen), lijken deze betekenissen met terugwerkende kracht te worden toegekend aan een locatie en aan de materie die deel uit maken van de plek die Het Onderdijks nu is in de beleving van respondenten. Naamgeving is daarmee niet alleen een manier om van een plaats een plek te maken in het hier en nu, maar ook in de herinnering van mensen.

4.3.4 Wonen aan de IJssel

Omdat de gemeente Kampen alle straatnamen in de wijk, direct en indirect, heeft ondergebracht in het thema Rivierenlandschap, is een poging gedaan de betekenissen in kaart te brengen die de inwoners van woonwijk Het Onderdijks aan de IJssel toeschrijven. Gevraagd naar de identiteiten van de wijk (Waar denkt u aan als u aan deze plek denkt?), benoemen respondenten Het Onderdijks hoofdzakelijk als een ruim opgezette wijk waar veel mensen willen wonen, een plek met grote huizen, veel kleine kinderen en tweeverdieners. In mindere mate wordt verwezen naar het groen in de wijk en de omgeving, duurzaamheid en de nabijheid van de IJssel. Uit de interviews blijkt dat alle respondenten naar Het Onderdijks zijn verhuisd, omdat zij op zoek waren naar een betaalbare woning en/of nieuwbouw in de omgeving Kampen. De nabijheid van de IJssel speelt in hun keuze feitelijk geen rol, de afstand tot aan 'de stad' (de binnenstad van Kampen) wél. Het Onderdijks wordt door verschillende respondenten omschreven als een buitengebied, een stukje buiten de stad. Deze perceptie lijkt onder meer te worden ingegeven door de relatieve ligging van de wijk ten opzichte van de Molenbrug (ook wel de 'nieuwe brug' genoemd) die Kampen met IJsselmuiden verbindt.

'Je moet onder de Molenbrug door en daar achter... Het is voorbij de brug en op de een of andere manier is dat voorbij de brug... Dat is dan gelijk ver weg.'
(respondent 2, vrouw, 47 jaar)

Over het algemeen lijkt de IJssel een zeer bescheiden rol te spelen in de betekenissen die aan het wonen in Het Onderdijks worden toegekend. Hoewel de IJssel voor een enkeling vanuit de bovenkamers van het eigen huis zichtbaar is, zeggen veel respondenten niets van de IJssel te merken of te zien in de wijk. Voor respondenten die woonachtig zijn in fase 3 geldt dat de relatief grote afstand tussen het eigen huis en de IJssel wordt beleefd als een belemmering om het water geregeld op te zoeken. Ook respondenten die zelden of nooit op de Kamperstraatweg komen, maar via alternatieve routes de wijk binnenkomen en verlaten, beschrijven de nabijheid van de IJssel als een factor van geringe betekenis. Tijdens het interviewen bleken veel respondenten echter wel te verhalen van de vormende invloed van de IJssel op het omringende landschap door te refereren aan het Hanzeverleden van de stad Kampen. Ook gaven twee respondenten te kennen bij de bouw van hun huis op veel klei, potscherven en andere objecten te zijn gestuit die verwijzen naar het (cultuur)landschap van Het Onderdijks en merkte een respondent op dat sommige inwoners wilgen en/of opgegraven boomstronken bij hun huis planten. Het lijkt er zodoende op dat ten minste sommige respondenten het wonen in Het Onderdijks verbinden aan het wonen nabij de rivier.

4.3.5 Identiteit van de wijk en de rol van veldnamen

Centraal in dit deelonderzoek stond de vraag welke rol veldnamen spelen in de beleving van woonwijk Het Onderdijks door haar inwoners. Bij wijze van antwoord op deze vraag, verwezen enkele respondenten naar de doorslaggevende rol die kennis van de betekenis van namen en kennis van de gelijkenis tussen namen zou spelen. Zij illustreerden dit proces van bewustwording aan de hand van verhalen over de naamgeving in andere wijken. Uit al die verhalen komt naar voren dat de mogelijkheid om (sub)thema's in straatnamen te ontdekken, respondenten een aanknopingspunt biedt om de koppeling tussen de landschappelijke omgeving en de namen in de wijk te kunnen maken. Het lijkt erop dat veel respondenten dit in meer of mindere mate doen, maar straatnamen hoofdzakelijk proberen te koppelen aan elementen die nu (nog) zichtbaar zijn in het landschap (zie paragraaf 4.3.1). Daarnaast geldt dat een aantal straatnamen, hoofdzakelijk veldnamen, wordt bestempeld als 'vreemd' of 'raar', zodat ze weliswaar nieuwsgierigheid opwekken, maar niet direct bijdragen aan de overdracht van kennis over het cultuurlandschap waaraan de namen ooit zijn toegekend. Het is niettemin mogelijk dat deze namen, wellicht onbewust, associaties, betekenissen en voorstellingen oproepen die op een geheel nieuwe manier gekoppeld worden aan de betekenissen die respondenten aan de wijk toeschrijven. Zo beschrijft een respondent zijn eigen straatnaam als een chique naam (Ijsselvallei), een naam die hij vervolgens koppelt aan een van de identiteiten die hij aan Het Onderdijks toekent, namelijk die van een 'chique wijk'.

'...zeker als je daar [fase 2] gaat kijken, refereert het [de straatnamen] nog wel aan noeste handenarbeid, zal ik maar zeggen, werken op het land. Nou, dat zie je hier niet terug. Hier komt de tuinman wij wijze van spreken de tuin doen.' (respondent 2, vrouw, 47 jaar).

Volgens Elerie (2009) vormen veldnamen nog steeds een aantrekend cultuurgoed voor nieuwkomers die zich een leefomgeving willen eigen maken. Om dit te kunnen, lijkt het noodzakelijk dat nieuwkomers zich niet alleen bewust zijn van de betekenis van namen en de gelijkenis tussen namen, maar ook dat er mensen zijn die de eigen herinneringen aan dit cultuurgoed met hen willen delen. Een aantal respondenten blijkt bekend met verhalen die verwijzen naar historische gebeurtenissen in Het Onderdijks en/of verhalen over de betekenis en herkomst van enkele veldnamen. De situatie is echter niet zo dat autochtonen en allochtonen elkaar op straat ontmoeten en verhalen lijken maar zelden van mond tot mond doorgegeven te worden. Uit de interviews blijkt dat respondenten soms kennis over de betekenis en herkomst van namen opdoen via vrienden, burens, collega's, oudere Kampenaren of voormalig inwoners van Het Onderdijks die toevallig tot hun kennissenkring behoren (zie paragraaf 4.3.1). Ook blijkt de enige basisschool in de wijk een centrale rol te vervullen in de verspreiding van verhalen over historische gebeurtenissen in Het Onderdijks. Sommige respondenten gebruiken deze kennis om te fantaseren over de grond waarop hun huis is gebouwd.

'Ja, het is nu een woonwijk en wij hebben het zien groeien van niks tot woonwijk. Maar als je in zo'n nieuwe wijk komt, alles staat al kant en klaar, dan vind ik het toch leuk als je aan de straatnamen kunt zien waar eigenlijk de oorsprong ligt. Het is niet altijd een wijk geweest.' (respondent 2, vrouw 47 jaar)

Op twee respondenten na geven alle respondenten aan niets of weinig van het hergebruik van veldnamen, hun betekenis en/of herkomst te weten. Het is zodoende niet verwonderlijk dat de veld- of straatnamen geen directe rol lijken te spelen in hun beleving van de wijk. Wel geven alle respondenten gedurende het interview aan het hergebruik van veldnamen in de wijk te waarderen, mocht de gemeente deze beslissing hebben genomen (gedurende een aantal interviews zijn respondenten ten behoeve van het interview hierover ingelicht). Samengevat geven respondenten aan vooral de koppeling tussen het voormalige en het huidige Onderdijks te waarderen. Ook een verondersteld verband met het omringende landschap en de kwaliteiten die zij toeschrijven aan (elementen in) de wijk, zoals duurzaamheid, worden aangedragen als argumenten die voor een dergelijke afweging pleiten. Deze argumentatie sluit aan bij Lowenthal's analyse (Ashworth, Graham & Tunbridge, 2007) dat sommige artefacten een culturele status ontvangen omdat zij de menselijke behoefte vervullen om het verleden aan het heden te verbinden in een ononderbroken traject. Hoewel zij niet tastbaar zijn, bieden ook veldnamen mensen de mogelijkheid het eigen leven te plaatsen in wat wordt beschouwd als een ononderbroken reeks van gebeurtenissen.

'Nee, ik vind het wel heel mooi bedacht zo. Dat je generatie op generatie...dat je dat weer terughaalt, die namen terug laat komen. Ja, en dat zegt ook wat over de wijk, denk ik.' (respondent 11, man, 45 jaar)

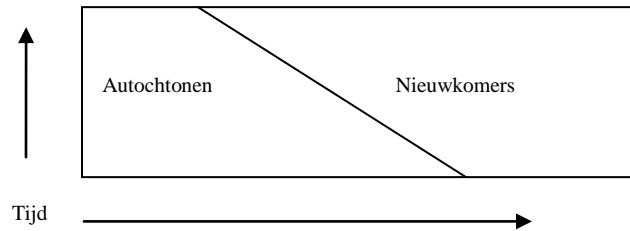
5. Conclusie en aanbevelingen

5.1 Conclusie

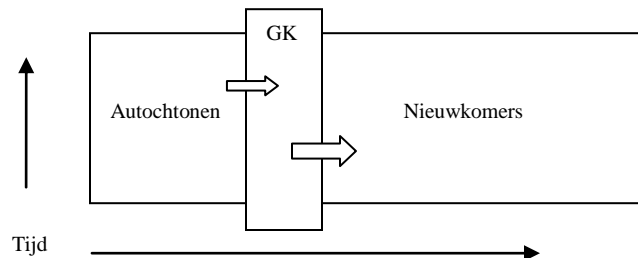
De resultaten van de case study laten zien dat een eenvoudig, diachroon onderscheid tussen levende en dode of historische veldnamen in Het Onderdijs niet eenvoudig kan worden gemaakt. De hergebruikte veldnamen kunnen strikt genomen niet worden aangemerkt als ‘levende’ namen of ‘levend’ erfgoed, aangezien de betekenissen en de herkomst van de namen dikwijls niet langer bekend zijn bij de mensen die de ruimte waaraan de namen (opnieuw) zijn toegekend, gebruiken. Tegelijkertijd blijkt uit de verhalen van respondenten dat een enkeling in contact staat met mensen, veelal ouderen, die over kennis van de herkomst en de betekenis van veldnamen beschikken. Ook uit de correspondentie en de gesprekken met twee oud-bewoners van Het Onderdijs blijkt dat de veldnamen, in ieder geval in de beleving van deze mensen, nog zeer ‘levend’ zijn: ook nu nog vervullen de namen hun nut in de communicatie over de plek die Het Onderdijs voor deze mensen was en is. Uit de verhalen van respondenten wordt echter duidelijk dat maar heel weinig kennis van de veldnamen en de verhalen die daaraan gekoppeld zijn daadwerkelijk wordt overgedragen.

Er zijn verschillende mogelijke verklaringen voor de geringe overdracht van de betekenissen en de herkomst van veldnamen. Ten eerste wonen alle geïnterviewde, huidige bewoners van Het Onderdijs pas (zeer) recentelijk in Het Onderdijs. Dat is naar verwachting: in 2004 is begonnen met de bebouwing van een buitenstedelijk gebied dat tot dan toe hoofdzakelijk voor agrarische doeleinden werd benut. De gronden die voor de bouw door oud-bewoners van Het Onderdijs aan de gemeente Kampen zijn verkocht, worden niet langer door hen bewoond. Volgens Elerie (2009: 37) staat het contact tussen ‘autochtonen’ en ‘nieuwkomers’ aan de basis van de overdracht van herinneringen aan gebeurtenissen in het landschap en de namen die daar aan gekoppeld zijn (zie figuur 2). Het contact tussen deze groepen inwoners blijkt in Het Onderdijs, door het ontbreken van de eerste groep, echter bijna geheel afwezig, zodat nieuwkomers de door de gemeente Kampen (GK) geselecteerde veldnamen hoofdzakelijk formeel en alleen via straatnamen aangeboden krijgen (zie figuur 3).

In de tweede plaats blijkt uit de verhalen van nieuwkomers dat straatnamen geen onderwerp van dagelijks gesprek zijn: hoewel zij een praktisch nut dienen in de communicatie en de ruimtelijke oriëntatie (zie ook Elerie & Spek, 2009), worden de namen hoofdzakelijk (op enkele opvallende namen na) onbewust beleefd. Navraag maakt echter duidelijk dat de meeste respondenten wel degelijk enkele gedachten aan de eigen straatnaam en ander namen in hun directe omgeving hebben gewijd: wat betekent een naam en waar komt de naam vandaan? Deze bevindingen ondersteunen de opvatting dat straatnamen onderdeel zijn van de mechanismen die op subtiele wijze betekenissen genereren en distribueren, die niettemin constant doorwerken in de sociale communicatie (Azaryahu, 1990), zoals in de gesprekken van de bewoners in Het Onderdijs. De namen zijn echter op een dergelijk natuurlijke manier met het leven van alledag verwoven, dat het spreken over de betekenissen en herkomst van namen als ‘onnatuurlijk’ kan worden beschouwd of afgedaan als oninteressant. Daarnaast weerhoudt de visie van de gemeente Kampen op landschap en erfgoed, namelijk dat deze dingen inherent waardevol zijn, de gemeente er mogelijk van de actieve consumptie (niet slechts het gebruik) van veldnamen te stimuleren. Het toe-eigenen van de leef- en woonomgeving met behulp van veldnamen wordt zodoende niet gestimuleerd.

Figuur 2. Overdracht van plaatsverhalen en veldnamen, geredeneerd vanuit een vast punt in de tijd, zoals in Elerie & Spek (2009). De verticale pijl verbeeldt het relatieve verhouding tussen aantallen autochtonen en nieuwkomers.

Figuur 3. Overdracht van plaatsverhalen en veldnamen, geredeneerd vanuit een vast punt in de tijd, zoals in Het Onderdijs, Kampen. De verticale pijl verbeeldt het relatieve aantal autochtonen en nieuwkomers in Het Onderdijs.

De betekenissen die straatnamen genereren en distribueren mogen subtiel en hoofdzakelijk onbewust plaats vinden, zij roepen niettemin associaties op die de inwoners van Het Onderdijs gebruiken om hun woonomgeving te duiden. Dat veel respondenten in staat zijn straatnamen te groeperen naar betekenis en vorm en deze proberen te koppelen aan de fysiek waarneembare landschappelijke omgeving is een aanwijzing dat tastbare en niet-tastbare elementen van het (talig) landschap interacteren. Deze bevinding sluit aan bij de bevinding van Antrop (2005) en Stephenson (2004) dat samenhang tussen verschillende landschappelijke elementen van belang is wanneer mensen een landschap willen lezen. Ook geldt dat de veronderstelde samenhang tussen de namen(clusters) in de wijk (de veldnamen en de namen die verwijzen naar het thema rivierenlandschap) de leesbaarheid van het (talige) landschap mogelijk vergroot: de veronderstelling dat straatnamen zoals IJsselvallei en IJsselwaard verwijzen naar de IJssel, voedt het vermoeden dat ook onbekende namen verwijzen naar het vroegere (cultuur)landschap van de plek waar nu de huizen van de huidige bewoners staan. Deze aanname is van belang in de communicatie van collectieve identiteiten door middel van erfgoed, aangezien lacunes in de kennis van de cultuurhistorie van Het Onderdijs en kennis van de betekenissen van de toponymische elementen die in (veld)namen besloten liggen, het proces lijken te bemoeilijken.

Geconcludeerd wordt dat veldnamen in Het Onderdijs functioneren als bron voor de creatie van cultureel erfgoed, door middel waarvan de gemeente Kampen de veronderstelde identiteit van het landschap, 'Het Rivierenlandschap', wenst te communiceren en versterken. Het Onderdijs is zodoende bedoeld als een plaats van herinnering: hergebruikte veldnamen functioneren als een bron voor de creatie en het management van collectieve plaatsidentiteiten, waarmee de gemeente Kampen het collectieve geheugen of het 'gezamenlijk herinneren' vorm geeft. Anders gezegd zijn herbenoemingen

een manier om de herinnering aan de historische plekken en activiteiten die de gemeente Kampen voor ogen heeft te koppelen aan Het Onderdijs, zoals dat bestaat in het hier en nu. Echter, de nabijheid en vormde invloed van de IJssel op het omringende landschap is voor veel respondenten niet duidelijk en niet zichtbaar en speelt een ondergeschikte rol in de identiteiten die de inwoners van nieuwbouwwijk Het Onderdijs aan hun woonomgeving toeschrijven. Hoewel zij het hergebruik van veldnamen in de wijk zeggen te waarderen, bleken zij voorafgaand aan de interviews geen of slechts een vaag vermoeden van de herkomst van de veldnamen te hebben, zodat geconcludeerd moet worden dat de gemeente Kampen haar doel vooralsnog mist.

5.2 Aanbevelingen

In veel veldnamen is kennis over het landgebruik en de vorming van het landschap neergeslagen, die de gemeente Kampen kan gebruiken om specifieke plaatsidentiteiten aan op te hangen en, indien gewenst, te versterken. Wil de gemeente Kampen een plaatsverhaal via veldnamen communiceren, dan lijkt het om een tweetal redenen van belang dat naast het behoud en het gebruik van enkele namen ook kennis van de betekenissen die de gemeente Kampen daaraan toekent wordt gecommuniceerd. Ten eerste is niet duidelijk of de betekenissen die de gemeente Kampen toeschrijft aan het voormalig Onderdijs en het direct omliggend landschap gedeeld worden door de mensen die de veldnamen gebruikten en toekenden aan het gebied. Dit betekent dat de overdracht tussen nieuwkomers en autochtonen, hoewel daar in Het Onderdijs weinig sprake van lijkt te zijn, niet zonder meer hoeft te leiden tot een versterking van de door de gemeente Kampen beoogde identiteit(en) van Het Onderdijs. Zelfs wanneer dit wel zo is, is het mogelijk dat de huidige inwoners deze identiteiten niet internaliseren om er betekenissen omheen te construeren (Castells, 2004), maar geheel andere betekenissen aan hun woonomgeving toekennen - zoals ook gebeurt.

Ten tweede heeft de gemeente Kampen met de bouw van nieuwbouwwijk Het Onderdijs een eenheid willen creëren die past in het Kamper Rivierenlandschap, maar zijn het landschap en haar functie ingrijpend veranderd. Het is daarom begrijpelijk dat de inwoners van de woonwijk identiteiten aan Het Onderdijs toekennen die niet verbonden zijn aan het rivierenlandschap en/of de cultuurhistorie van Het Onderdijs. Daarom is de veronderstelling dat veldnamen hun overleving in de eerste plaats ontleen aan het gebruik in dagelijkse praktijken (Elerie, 2009) in zoverre waar dat namen moeten worden gecommuniceerd om te 'overleven', maar maakt dit hen nog niet vanzelfsprekend tot 'levend' erfgoed.

6. Discussie

6.1 *Levende veldnamen en levend erfgoed*

In de huidige studie stonden ‘levende’ veldnamen, welke deel uit zouden maken van ons ‘levend’ cultureel erfgoed (Elerie & Spek, 2009), centraal. De term ‘levend’ cultureel erfgoed dient niet verward te worden met de term ‘levende’ cultuur. Met ‘levende’ cultuur wordt in dit geval verwezen naar de culturele dynamiek van veldnamen, waarmee het proces tussen het ‘individueel bedenken en sociaal aanvaarden’ van een naam wordt bedoeld (Herngreen, 2009: 209). Culturele dynamiek impliceert dat (de spelling en uitspraak van) een naam niet alleen kan veranderen, maar ook dat door de tijd heen nieuwe namen ontstaan en anderen kunnen verdwijnen (Heeling, 2011). Het vastleggen en formaliseren van namen door de overheid heeft het naamgevingsproces echter sterk veranderd en zorgt er, volgens Herngreen (2009: 211), voor dat veel namen nu nog slechts ‘bestanddeel van de statische context’ zijn. Uit de resultaten van de huidige studie is gebleken dat verscheidene veldnamen in Het Onderdijks opnieuw aan de ruimte zijn toegekend als gevolg van de formalisering van naamgevingsprocessen door de overheid. Aldus werd in de huidige studie met de term ‘levende’ veldnamen verwezen naar cultureel erfgoed dat niet langer deel uitmaakt van de levende cultuur.

Het verondersteld onderscheid tussen ‘levend’ cultureel erfgoed (waarmee wordt bedoeld: levende namen) en de ‘levende’ cultuur van namen vraagt om een heldere uiteenzetting en blijkt, bij nader inzien, geheel niet duidelijk. De modificeerder ‘levende’ voor het woordje erfgoed doet vermoeden dat dynamische processen, die verwijzen naar veranderingen in tijd en ruimte of beweging, inherent zijn aan al het zogenaamd ‘levend’ cultureel erfgoed. Wanneer Elerie (2009: 33) stelt dat ‘veldnamen en andere toponiemen hun [...] overleving in de eerste plaats danken aan het gebruik in dagelijkse praktijken’, verwijst hij echter in hoofdzaak naar een staat van zijn die geen verandering of beweging toe lijkt te laten: overleving betekent dan ‘behoud van de naam zoals die op een moment x in de tijd is’. Ook Beijers en Van Bussel’s (1991: 22) definitie van ‘nu nog levende namen’ (zie paragraaf 2.5) beschrijft de veldnaam zoals die is op een bepaald punt in de tijd. Een diachroon onderscheid in levende en dode veldnamen doet bovendien geen recht aan de naamgevingsprocessen die aan het onderscheid ten grondslag liggen (Heeling, 2011). De frase ‘levend erfgoed’ kan zodoende worden gelezen als een *contradictio in terminis*, wanneer zij zonder meer wordt toegepast op namen die deel uitmaken van een onveranderlijke, statische context.

Betekent dit dat de vraag op welke manier het hergebruik van veldnamen in nieuwbouwwijken bijdraagt aan het behoud van ‘levend’ erfgoed onmogelijk kan worden beantwoord, omdat zij in wezen onjuist is? Het antwoord is tweeledig: enerzijds dragen door de overheid geformaliseerde herbenoemingen niet bij aan de levende cultuur van namen, aangezien er in Het Onderdijks sprake is van een geforceerd gebruik van enkele, door de gemeente Kampen geselecteerde namen voor de benoeming van de openbare ruimte. Deze namen (maar ook hun geschreven vorm) zijn vastgelegd op een bepaald punt in de tijd en vallen daarmee buiten het domein van de culturele dynamiek. Anderzijds bieden zelfs geformaliseerde namen ruimte voor de ‘levende’ cultuur, aangezien de klankvorm van een naam, maar ook de associaties en betekenissen die een naam oproept zich lastiger vast laten leggen. Dit is niet onbelangrijk, aangezien eigennamen niet het feitelijk overdragen van informatie tot doel zouden hebben, maar vooral een connotatief nut dienen (Devos, 2000; Edelman, 2009). Hoewel eerder is beargumenteerd dat de overdracht van feitelijke informatie wel degelijk van nut is wanneer veldnamen dienst doen als

cultureel erfgoed, laten de resultaten van de case study zien dat veel respondenten in eerste instantie refereren aan de connotatie, de gevoelswaarde of bijklank van namen, welke veel ruimte biedt voor herinterpretatie.

Het is ten slotte mogelijk bovenstaande vraag breder te interpreteren dan tot nu toe is gedaan, en wel door te onderkennen dat herbenoemingen de creatie van nieuw, cultureel erfgoed mogelijk stimuleren en zo het behoud van 'levend' erfgoed veilig stellen. Zoals in paragraaf 2.4 is beschreven, is Herngreen (2009: 213) van mening dat ook leefomgevingen die nog waarneembaar zijn meestal niet langer uitnodigen tot 'mentale toe-eigening, betekensterkenning, hechting en uiteindelijke naamgeving'. Hij nodigt de overheid daartoe uit de naamgeving van plekken niet langer op zich te nemen, maar nieuwe straten en percelen voortaan slechts te voorzien van een numerieke aanduiding: naamgeving zou over moeten worden gelaten aan de culturele dynamiek. De verhalen van enkele respondenten doen echter vermoeden dat er wel sprake is van een vorm van mentale toe-eigening van de leefomgeving onder de huidige inwoners van Het Onderdijks, al lijken de straatnamen daar een geringe, hoofdzakelijk onbewuste rol in te spelen. Hoewel er in deze studie geen directe aanwijzingen zijn gevonden die de veronderstelling ondersteunen dat herbenoemingen de creatie van nieuwe namen stimuleert (de focus in deze case study lag dan ook elders), wijdt Kouwenhoven (1999) enkele paragrafen aan de zogenaamde verbastering en vermindering van straatnamen. De stelling dat door de overheid geformaliseerde naamgevingsprocessen de naamgevingsprocessen onder de directe gebruikers van de ruimte zou ontmoedigen (Herngreen, 2009), zou daarom niet zonder meer voor waar aan moeten worden genomen, maar verder moeten worden onderzocht.

6.2 Methodiek en de relevantie van de case study

De vragen die in de inleiding en in de paragrafen hierboven zijn opgeworpen, zijn allen beantwoord aan de hand van een enkele case study. Het doel van deze case study was het verkrijgen van inzicht in de manier waarop herbenoemingen in nieuwbouwwijken bijdragen aan het behoud van levend erfgoed. Hoewel de herbenoemingen in deze case study hoofdzakelijk betrekking hadden op de naamgeving van straten, is het mogelijk andere landschapselementen, zoals (buurt)huizen of winkelcentra, naar veldnamen te vernoemen. De namen hoeven daarnaast niet, zoals in Het Onderdijks wel het geval is, te zijn toegekend aan landschappelijke elementen waarvan de geografische locatie (ongeveer) overeen komt met de geografische locatie van de plek waaraan de naam toegekend is geweest. Hoewel de inwoners van een nieuwbouwwijk zich na oplevering van de huizen 'nieuw' in de wijk vestigen, is het mogelijk dat de samenstelling van de groep inwoners per nieuwbouwwijk verschilt: zij verschillen bijvoorbeeld in hun gemiddelde leeftijd, in inkomen, sekse en afkomst. Zodoende is het niet mogelijk de resultaten van de case study zonder meer te generaliseren naar andere nieuwbouwwijken waar veldnamen (opnieuw) door de gemeentelijke overheid aan de publieke ruimte zijn toegekend. Echter, de resultaten bieden wel zicht op het erfgoedbeleid van de gemeentelijke overheid van Kampen, dat wordt ingegeven door Nationaal erfgoedbeleid, en verschaffen daarnaast enig inzicht in de mechanismen die aan (geformaliseerde) naamgevingprocessen ten grondslag liggen. Het is niettemin mogelijk dat het relatief kleine aantal inwoners dat is geïnterviewd door de manier waarop zij zijn geworven niet (voldoende) representatief is voor de totale groep inwoners van nieuwbouwwijk Het Onderdijks (zie paragraaf 3.5). Echter, de helft van de respondenten gaf aan niet bijzonder geïnteresseerd te zijn in de betekenissen en/of herkomst van straatnamen en ook niet om die reden deel te nemen aan het interview.

Zodoende wordt aangenomen dat de resultaten van het derde deelonderzoek de visie van de inwoners van nieuwbouwwijk Het Onderdijks op levend erfgoed in hun wijk weerspiegelt.

7. Referenties

- Agnew, J.A. & Duncan, J.S. (1989). Introduction. In J.A. Agnew & J.S. Duncan (Eds.), *The power of place: bringing together geographical and sociological imaginations* (pp. 1-8). Boston: Unwin Hyman.
- Anderson, J. (2010). *Understanding cultural geography. Places and traces*. London & New York: Routledge.
- Antrop, M. (2005). Why landscapes of the past are important for the future. *Landscape and Urban Planning*, 70, 21-34.
- Antrop, M. (2006). Sustainable landscapes: contradiction, fiction or utopia? *Landscape and Urban Planning*, 75, 87-197.
- Ashworth, G.J. & Kuipers, M. J. (2002). Conservation and identity: a new vision of pasts and futures in the Netherlands. *European spatial research and planning*, 8(2), 55-65.
- Ashworth, G.J., Graham, B. & Tunbridge, J.E. (2007). *Pluralising pasts. Heritage, identity and place in multicultural societies*. London: Pluto Press.
- Azaryahu, M. (1990). Renaming the past in 'City Text' in Germany and Austria, 1945-1947. *History and Memory*, 2(2), 32-53.
- Backhaus, P. (2006). *Signs of multilingualism in Tokyo: a linguistic landscape approach*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Barthel, D. (1996). Getting in touch with history: the role of historic preservation in shaping collective memories. *Qualitative Sociology*, 19(3), 345-364.
- Ben-Rafael, E. (2009). A sociological approach to the study of linguistic landscapes. In E. Shohamy, & D. Gorter (Eds.), *Linguistic Landscape. Expanding the scenery* (pp. 40-54). New York: Routledge.
- Berendsen, H.J.A. (2008). *Landschappelijk Nederland. De fysisch-geografische regio's*. Assen: Koninklijke Van Gorcum.
- Berendsen, H.J.A. (1997). *Landschappelijk Nederland*. Assen: Van Gorcum.
- Bijers, H. & Bussel, G. van (1991). *Veldnamen als historische bron. Een handleiding voor methodisch onderzoek*. 's- Hertogenbosch: Stichting Brabantse Regionale Geschiedoefening.
- Bijsterveld, A. J. (2009). *Maakbaar erfgoed. Perspectieven op regionale geschiedenis, cultureel erfgoed en identiteit in Noord-Brabant*. Tilburg: Stichting Volkskunde Leerstoel Brabants Heem.
- Castells, M. (2004). *The power of identity*. Malden: Blackwell Publishing.
- Colaris, W. (1978). Speurend naar levend water. In H. Schelhaas & B. Molenaar (Red.), *Rivieren en beken in Overijssel* (pp. 35-76). Zwolle: Waanders.
- Google Maps (n.d.). Het Onderdijks. *Google Maps* (n.d.). Geraadpleegd op Internet op 4 oktober, ca. 10:19 uur via URL 2011 <http://maps.google.com/>.
- Cosgrove, D. (2008). Geography is everywhere: culture and symbolism in human landscapes. In T. S. Oakes & P. L. Price (Eds.), *The cultural geography reader* (pp. 176-185). London & New York: Routledge.
- Cresswell, T. (2004). *Place. A short introduction*. Malden: Blackwell Publishing
- Dagblad van het Noorden (2009). Veldnamen keren terug. *Dagblad van het Noorden*, 20 mei 2009. Geraadpleegd op Internet op 4 oktober 2011, ca. 10:49 uur via URL <http://academic.lexisnexis.nl.proxy-ub.rug.nl/>.
- De Gelderlander (1997). Stichting wil borden veldnamen terug in Ooijpolder. *De Gelderlander*, 3 mei 1997. Geraadpleegd op Internet op 4 oktober 2011, ca. 10:46 uur via URL <http://academic.lexisnexis.nl.proxy-ub.rug.nl/>.

- De Onderdijker (n.d.). Kaart van Het Onderdijks. *De Onderdijker (n.d.)*. Geraadpleegd op Internet op 4 oktober 2011, ca 10:15 uur via URL <http://www.onderdijker.net/download.php?view.3>.
- De Stentor (2009). Bypass Kampen komt er vrijwel zeker en snel. *De Stentor, 4 september 2009*. Geraadpleegd op Internet op 4 oktober 2011, ca. 10:01 uur via URL <http://www.destentor.nl/regio/kampen/5470709/Bypass-Kampen-komt-er-vrijwel-zeker-en-snel.ece>.
- Devos, M. (2000). Microtoponiemen en agrarische geschiedenis. *Naamkunde*, 32, 69-87.
- Dominicus, L. (2007). Straten in wijk Mannee krijgen veldnamen. *Provinciale Zeeuwse Courant, 27 juni 2007*. Geraadpleegd op Internet op 6 oktober 2011, ca. 13:45 uur via URL <http://academic.lexisnexis.nl.proxy-ub.rug.nl/>.
- Dunn, K. (2010) Interviewing. In I. Hay (Ed.), *Qualitative research methods in Geography* (pp. 101-138). Oxford: Oxford University Press.
- Edelman, L. (2009). What's in a name? Classification of proper names by language. In E. Shohamy & D. Gorter (Eds.), *Linguistic Landscape. Expanding the scenery* (pp. 141-154). New York: Routledge.
- Elerie, H. (2009). Veldnamen vanuit een antropologisch perspectief. In H. Elerie & T. Spek (?), *Van Jeruzalem tot Ezelakker. Veldnamen als levend erfgoed in het Nationaal Landschap Drentsche Aa* (pp. 21-37). Utrecht: Matrijs.
- Enserink, G. & Rijke, J. de (2009). *Bestemmingsplan IJsseldelta Zuid*. Kampen: Gemeente Kampen. Geraadpleegd op Internet op 6 oktober 2011, ca. 11:41 uur via URL http://www.ijsseldeltazuid.nl/publish/pages/694/plantoelichting_voorontwerp_bestemmingsplan_ijssel-delta-zuid.pdf.
- Elerie, H. & Spek, T. (2009). Inleiding. In H. Elerie & T. Spek (Red.), *Van Jeruzalem tot Ezelakker. Veldnamen als levend erfgoed in het Nationaal Landschap Drentsche Aa* (pp. 15-17). Utrecht: Matrijs.
- Evertse-Crinice Le Roy, A.M.C. (2007). *Kadastrale Atlas Overijssel 1832*. Zwolle: Stichting Kadastrale Atlas Overijssel 1832.
- Gemeente Kampen (n.d.). Het Onderdijks. *Gemeente Kampen, (n.d.)*. Geraadpleegd op Internet op 20 september 2011, ca. 17:13 uur via URL kampen.nl/Het-Onderdijks.htm.
- Gemeente Kampen, Bouwfonds, ACK, RoosdomTijhuis, Mateboer, BEMOG, De Gilden, Domeco (n.d.). Het Onderdijks. *Het Onderdijks: het wonen meer dan waard, (n.d.)*. Geraadpleegd op Internet op 20 september 2011, ca. 17:27 uur via URL <http://www.hetonderdijks.nl/#>.
- Gemeente Kampen (2004). *Welstandsnota Gemeente Kampen*. Kampen: Gemeente Kampen. Geraadpleegd op Internet op 6 oktober, ca. 12:35 uur via URL <https://dloket.kampen.nl/loketburgers/gemeenteimage/Welstandsnota%20Algemeen.pdf>.
- Gieryn, T. (2000). A space for place in sociology. *Annual Review of Sociology*, 26, 463-496.
- Gildemacher, K.F. (2009). Het landschap in namen. In H. Elerie & T. Spek (Red.), *Van Jeruzalem tot Ezelakker. Veldnamen als levend erfgoed in het Nationaal Landschap Drentsche Aa* (pp. 77-89). Utrecht: Matrijs.
- Graham, B., Ashworth, G.J. & Tunbridge, J.E. (2000). *A geography of heritage. Power, culture & economy*. London: Arnold.
- Groot Salland Waterschap (2008). Het Onderdijks. *Groot Salland Waterschap*,

- 24 oktober 2008. Voor het laatst geraadpleegd op Internet op 4 oktober 2011, ca. 9:39 uur via URL
http://www.wgs.nl/genieten_van_water/stedelijk_water/het_onderdijks
- Heeling, L. (2011). *In de Maneschijn. Een onderzoek naar de culturele dynamiek van levende veldnamen in de omgeving van Sleen*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.
- Hergreen, R. (2009). Namen en hun culturele dynamiek. In H. Elerie & T. Spek (Red.), *Van Jeruzalem tot Ezelakker. Veldnamen als levend erfgoed in het Nationaal Landschap Drentsche Aa* (pp. 209-219). Utrecht: Matrijs.
- Herwijnen, G. van, Kieft, van de, C. Visser, J.C. & Wegner, J.G. (Red.) (1986). *Historische stedenatlas van Nederland*. Delft: Delftse Universitaire Pers.
- Hove, J. ten (2005). *Geschiedenis van Zwolle*. Zwolle: Waanders.
- Kong, L. & Yeoh, B.S.A. (1995). The meanings and making of place: exploring history, community and identity. In: B. S. A. Yeoh & L. Kong (Eds.), *Portraits of place: history, community and identity in Singapore* (pp. 12-23). Singapore: Times Editions.
- Kouwenhoven, A.O. (1999). *Straatnamen in Nederland: een bibliografisch overzicht met inleiding en annotaties*. Zeist: Discom Boeken.
- Light, D., Nicolae, I. & Suditu, B. (2002). Toponymy and the Communist city: street names in Bucharest, 1948-1965. *GeJournal* 56: 135-144.
- Lowenthal, D. (1998). *The Heritage Crusade and the spoils of history*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Maas, L. (2004). De relatie tussen veldnamen en de bodemgesteldheid: enkele steekproeven uit Oost-Nederland. *Naamkunde*, 34(2), 225-237.
- Oakes, T.S. & Price, P.L. (2008). Introduction to part three. In T.S. Oakes & P. L. Price (Eds.), *The cultural geography reader* (pp. 149-152). London & New York: Routledge.
- Oakes, T.S. & Price, P.L. (2008). Introduction to part five. In T.S. Oakes & P. L. Price (Eds.), *The cultural geography reader* (pp. 253-256). London & New York: Routledge.
- OCW, LNV, VROM, VW (1999). *Belvedere: beleidsnota over de relatie cultuurhistorie en ruimtelijke inrichting*. Den Haag: VNG-uitgeverij. Geraadpleegd op Internet op 6 oktober 2011, ca. 11:34 uur via URL
<http://www.belvedere.nu/page.php?section=10&pID=9&mID=4&bID=263>.
- OCW, LNV, VROM, VW (1999). *Belvedere: beleidsnota over de relatie tussen cultuurhistorie en ruimtelijke inrichting. Bijlage: gebieden*. Den Haag: VNG-uitgeverij. Geraadpleegd op Internet op 6 oktober 2011, ca. 11:38 uur via URL
<http://www.belvedere.nu/page.php?section=10&pID=9&mID=4&bID=263>.
- Paasi, A. (2003). Region and place: regional identity in question. *Progress in Human Geography*, 27(4), 475-485.
- Peckham, R.S. (2003). Introduction: the politics of heritage and the public culture. In R.S. Peckham (Ed.), *Rethinking Heritage. Cultures and politics in Europe* (pp. 1-13). London: I.B. Tauris.
- Rentenaar, R. (2002). Plaatsnamen in historische bronnen. *Naamkunde* 34(2), 137-148.
- Ringnalda, F.M. (2000). Inleiding. In J.T. Halma, B.G. Huisman & F.M. Ringnalda (Eds.), *Straatnamen, hoe verzin je ze*. Joure: Geakundich Wurkferbân Skarsterlân.
- Rofe, M. W. & Szili, G. (2009). Name Games 1: place names as rhetorical devices. *Landscape Research* 34, 3: 361-370.

- Scazzosi, L. (2004). Reading and assessing the landscape as cultural and historical heritage. *Landscape Research*, 29(4), 335-355.
- Schilder, K. (2006). *Het bouwmanserf Keulvoet in de Onderdijkse Polder. Het erf, de eigenaren, de pachters, 1390-2002*. Kampen: gemeente-archief Kampen.
- Schönfeld, M. (1980). *Veldnamen in Nederland*. Arnhem: Gysbers & Van Loon.
- Shohamy, E. & Gorter, D. (2009). Introduction. In: Shohamy, E. & Gorter, D. (eds) *Linguistic Landscape. Expanding the scenery*, New York: Routledge, 40-54.
- Simon, C., Huigen, P. & Groote, P. (2010). Analysing regional identities in the Netherlands. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 101(4), 409-421.
- Stelma, L. (2009). Oude veldnamen in Drenthe. *Dagblad van het Noorden*, 26 mei 2009. Geraadpleegd op Internet op 6 oktober 2011, ca. 13:42 uur via URL <http://academic.lexisnexis.nl.proxy-ub.rug.nl/>.
- Stephenson, J. (2008). The cultural values model: an integrated approach to values in landscapes. *Landscape and Urban Planning*, 84, 127-139.
- Tuan, Y.F. (1991). Language and the making of place. *Annals of the Association of American Geographers*, 81(4), 684-696.
- Vanclay, F. (2008). Place matters. In: F. Vanclay, M. Higgins en A. Blackshaw (reds.) *Making sense of place. Exploring concepts and expressions of place through different senses and lenses*. Canberra: National Museum of Australia.
- Vink, A P.A. & Zuilen, E.J. van (Red.) (1967). *De geschiktheid van de bodem van Nederland voor akker- en weidebouw*. Wageningen: Stiboka.
- Wieberdink, G.L. (1990). *Historische Atlas van Overijssel: chromotopografische kaart des rijks, 1:25.000*. Den Ilp: Robas.
- Yeoh, B.S.A. (1992). Street names in Colonial Singapore. *Geographical Review*, 82(3), 313-322.
- Zerubavel, E. (1996). Social memories: steps to a sociology of the past. *Qualitative Sociology*, 19(3), 283-299.

I. Bijlagen

Bijlage 1

Interviewvragen

Algemene vragen:

0. Respondent is een man/vrouw
1. Wat is uw leeftijd?
2. Hoe bent u bij dit onderzoek betrokken geraakt?

Vragen Het Onderdijks:

3. Bent u lid van de wijkvereniging?
4. Zo ja, wat is uw (belangrijkste) motivatie om lid te zijn van de wijkvereniging?
5. Kunt u iets over uw woon- en werkgeschiedenis vertellen?
6. Sinds wanneer woont u in Het Onderdijks?
7. Was u al bekend met het Onderdijks voordat het een woonwijk werd? Kunt u daar iets meer over vertellen?
8. Zou u zeggen dat u geïnteresseerd bent in de geschiedenis van Kampen en/of Het Onderdijks? Waarin wel/niet?
9. Wat kunt u me vertellen over de (straat)namen in uw wijk?
10. Waar denkt u dat de naam van uw straat vandaan komt?
11. Wat is volgens u de betekenis van die naam?
12. Wat vindt u van de straatnamen in uw wijk? (Bijv. Mooi, lelijk, passend...)
13. Kunt u mij vertellen wat veldnamen zijn?

[uitleg van wat veldnamen zijn: veldnamen werden en worden gebruikt om te communiceren over de landschappelijke omgeving en om te achterhalen waar men zich in het landschap bevindt.]

14. Was u voor dit interview op hoogte van het gebruik van (historische) veldnamen in uw wijk? Zo ja, via wie/hoe?
15. Kunt u een aantal voorbeelden noemen van (historische) veldnamen in uw wijk?
16. Wat betekenen deze namen, volgens u?
17. Wat vindt u van het (her)gebruik van veldnamen in uw wijk?
18. Vindt u dat het gebruik van (historische) veldnamen bijdraagt aan de identiteit van uw wijk? Op welke manier wel/niet?
19. Wat is, volgens u, die identiteit? (Waar denkt u aan als u aan deze plek denkt?)
20. Wat was uw (voornaamste) motivatie om aan dit interview deel te nemen?

Bijlage 2

Overzichttabel respondenten

	Leef-tijd	geslacht	beroep	Woont in Onderdijks sinds	Lid wijkvereniging
respondent 1	22	vrouw	verzorgende	15 maanden	nee
respondent 2	47	vrouw	leerkracht basisschool	2005	ja
respondent 3	45	man	manager export	2005	ja
respondent 4	39	vrouw	huisvrouw	1,5 jaar	ja
respondent 5	30	vrouw	student/ accountant	oktober 2005	ja
respondent 6	32	man	ondernemer	oktober 2005	ja
respondent 7	38	vrouw	huisvrouw	6 jaar	ja
respondent 8	36	vrouw	verzorgende	7 jaar	nee
respondent 9	30	man	leerkracht basisschool	15 maanden	ja
respondent 10	62	man	docent aardrijkskunde	6 jaar	ja
respondent 11	45	man	docent techniek	8 jaar	ja
respondent 12	51	man	docent Nederlands en levensbeschouwing	3 jaar	ja

Bijlage 3

Straatnamen in Het Onderdijs

Fase 1	Fase 2
Stroomrug	Twiegweerd
Terp	Rietkamp
Donk	Onland
Rivierduinen	Onweerskamp
Kreekrug	Nieuwe Land
Korte Rille	Lange Rille
IJsselwaard	De Knoop
Horst	Vlshoek
Oeverwal	Kwekerije
Oude Strang	Bouwkamp
Boomgaard	Eimbrink
Kolk	Keulvoet
Meander	Lange Akker
IJsselvallei	
Tichelgat	
Overslaggronden	

Nog niet gebruikte namen:

Verbonden aan rivierenlandschap		Veldnamen
Kleiput*	Overlaat	't Olde Iesseltien
Kom	T-huis	't Hagentje
Komgrond	Meidoornhagen	't Meulenstukkien
Kribo	Knot (wilg)*	Koeweide*
Stroombed	Griend	De Roebollige Kampen
Pol(len)	Zandrug*	't Middenstukkien
Woerd	De Waard	De Koelen
Wiel		't Nije Kampien
Stroomdal		De Veurste Bongerd
Stroomgeul		De Koel'n
Geul*		De Buut'n Ukies
Rivierloop*		De Kämpies
Bandijk		De Roet'n
't Veer		De Weikoel'n
Winterbed*		't Juffertiesweertien
Veerhuis		D' olde Iesselkolk
Uiterwaard		Buut'n Dieks
Delta*		De Eimbert

*Namen die zijn opgenomen in het stratenplan van fase 3 Onderdijs

Bijlage 4

Veldnamen in Het Onderdijs

Dag E.

In het archief komen een aantal veldnamen voor. Diegene die ik aardig vond heb ik van een * voorzien.

De Bongerd*
Bouwkamp*
Buut'n dieks
De Buut'n Uukies
De Eimbert of
't Eimbrink*
't Hagentje
't Juffertiesweertien
De Kämpies
Keulvoet*
De Koel'n
De Knoop*
De Korte Rille
De Kwekerije*
De Lange Akker*
De Lange Rille
't Meulestukkien
't Nieuwe Land*
't Nije Kämpien
't Nije land
D'Olde Bongerd
D'Olde Iesselkolk
't Olde Iesseltien
Het Onland*
De Onweerskamp*
De Rietkamp*
De Roebollige Kamp
De Ro't'n
De Twiegweerd*
De Vlashoek*
De Veurste Bongerd
't Weigien*
De Weikoel'n.

Veel van deze namen kunnen natuurlijk ook in het Nederlands weer worden gegeven. Mocht het dit niet zijn, dan kunnen we ook nog kijken naar bijvoorbeeld gemaal, dijk etc. Het hierbovengenoemde lijkt mij echter beter aan te sluiten bij wat al gebruikt is.

Groeten, D.

(Gemeente Kampen, persoonlijke communicatie, 8 juli 2005)